PER ÇO COM GRAN FRETURA ÉS DE VIANDA EN LA NOSTRA HOST... L'AVITUALLAMENT DE L'EXÈRCIT DE JAUME II EN LA CAMPANYA DE MÚRCIA (1296)*

Carles VELA I AULESA
Institució Milà i Fontanals (CSIC)

El 7 de maig de 1296 Jaume II, que en aquells moments es trobava davant les muralles de la vila d'Oriola assetjant aquesta localitat aleshores murciana, envia una carta a Jaume de Santacreu per tal que trameti per mar a Guardamar tota la farina que trobi a Alacant, sigui qui en sigui el propietari, indicant-li clarament que *açò no alonguen en neguna manera, per ço com gran fretura és de vianda en la nostra host*, sol·licitud en el compliment de la qual el conseller no sembla demorar, ja que no tornen a aparèixer entre les lletres reials més referències a fretures de vianda durant la primera etapa de la campanya reial per a l'annexió del regne de Múrcia a la Corona d'Aragó. L'episodi és, doncs, casual, però ens il·lustra a bastament de la importància extraordinària que un aspecte aparentment secundari dels conflictes bèl·lics, l'avituallament, pot tenir. De la constatació d'aquesta importància neix aquesta comunicació en la qual intentarem aprofundir en diversos aspectes de l'aprovisionament de l'exèrcit catalanoaragonès durant els primers moments de la campanya¹.

Circumscriurem el període estudiat als dos primers mesos de l'ocupació del regne,

* Aquesta comunicació ha estat possible gràcies a una beca d'investigació atorgada pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya i s'inscriu en el Projecte d'investigació *La Corona de Aragón y los países islámicos en la Baja Edad Media: el marco político-militar y los intercambios económicos y culturales*, dirigit per la Dra. Maria Teresa Ferrer i Mallol i finançat per la DGICYT.

¹ Haig d'agraciar a la Dra. Maria Teresa Ferrer i Mallol tota la seva col·laboració, amb comentaris i suggeriments, que m'ha permès presentar aquesta comunicació. Confio en haver sabut aprofitar tots els seus consells i indicacions.

des del moment de l'entrada al regne des de València i la conquesta d'Alacant, a mitjan mes d'abril de 1296, fins a l'inici del setge d'Elx, és a dir fins a mitjan mes de juny². L'elecció d'aquest període té els seus motius. Primerament acotar el volum de documentació i, per tant, d'informació a l'extensió pròpia d'una comunicació com aquesta que presentem. En segon lloc, la situació bèl·lica a l'inici del setge d'Elx permet afirmar que l'acció militar està pràcticament conclosa, com a mínim la realitzada dins de la campanya reial i des del punt de vista de l'avituallament. Llevat de Lorca, el castell d'Alhama i alguns altres llocs més petits com ara Chuecos, la resta de territoris del regne reconeixen ja la senyoria de Jaume II o estan en tràmits de fer-ho, de manera que podem donar per conquerit el regne que ràpidament passà a ser «reorganitzat a la valenciana», sense oblidar tanmateix la seva idiosincràsia en forma del reconeixement dels privilegis de les viles i de la construcció d'una estructura administrativa i governativa independent³.

El sotmetiment del regne de Múrcia, per pacte o per conquesta, havia estat decididament ràpid, afavorit tant per la crítica situació de Castella, ocupada en les disputes pel tron entre Ferran IV i els infants de la Cerda, com per la plena dedicació que hi havia pogut posar Jaume II, que, poc abans d'iniciar la campanya, havia aconseguit tancar la confrontació amb els Anjou, amb França i amb el papat gràcies al tractat d'Anagni de 1295, i havia assolit la firma d'un acord de pau amb el regne de Granada el 1296. A tot plegat, s'hi havia sumat una relativa bona disposició dels murcians, especialment dels d'origen català i aragonès, que no havien oblidat els seus vincles amb la casa de Barcelona.

DESENVOLUPAMENT DE LA CAMPANYA⁴

Obviarem recordar aquí els detalls dels precedents de la donació a Jaume II del regne de Múrcia, per entrar ja directament en detalls de la preparació de la campanya militar, després que el gener de 1296 l'infant Alfons de la Cerda, com a rei de Castella, hagués donat a Jaume II, pels pactes de Bordalba i de Serón, el regne de Múrcia, el

2 Sobre la campanya per la incorporació del regne de Múrcia a la Corona d'Aragó vegi's, especialment, de FERRER I MALLOL, Maria Teresa, «La conquesta de les comarques meridionals valencianes per Jaume II», en curs de publicació a *Quaderns de Migjorn. Revista d'estudis comarcals del sud del País Valencià*, Associació cívica per la normalització del valencià, Alacant, i el treball més general de la mateixa autora, «Notes sobre la conquesta del regne de Múrcia per Jaume II (1296-1304)», a *Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Institució Milà i Fontanals (CSIC)-Centre d'Estudis Medievals de Catalunya (Universitat de Barcelona), Barcelona, 1989, pp. 27-44. El treball de DEL ESTAL, Juan-Manuel, (*Conquista y anexión de las tierras de Alicante, Elche, Orihuela y Guardamar al Reino de Valencia por Jaime II de Aragón (1296-1308)*), Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial, Alacant, 1982), vàlid en línies generals per a la reconstrucció de la campanya de Jaume II, força excessivament les fonts per donar una visió numantina de la resistència murciana a la conquesta.

3 FERRER I MALLOL, M.T., «La conquesta de les comarques meridionals valencianes per Jaume II» i *Organització i defensa d'un territori fronterer. La Governació d'Oriola en el segle XIV*, Institució Milà i Fontanals (CSIC), Barcelona, 1990, pp. 3-48.

comtat de Molina i el lloc de Requena, amb el compromís per part del de la Cerda d'actuar, si calia amb les armes, per aconseguir l'entrega al monarca catalanoaragonès d'aquestes terres. El primer pas de l'infant castellà fou trametre ordres, com a rei de Castella, per tal que les diferents autoritats murcianes s'entreguessin a Jaume II voluntàriament, actuacions a les quals, des del febrer, Jaume II n'afegí de pròpies per aconseguir també un sotmetiment voluntari i incruent del regne, mitjançant la tramesa, el 21 de febrer, d'un missatger, Bernat Mercer, ciutadà de València, per entrevistar-se amb diverses personalitats murcianes.

Simultàniament i per tal de complir amb els pactes amb Alfons de la Cerda, Jaume II havia enviat a Ferran IV un missatger per declarar la guerra a Castella, amb l'avertiment que les hostilitats podien començar el 7 o 8 de març, després de 10 dies de pau que el rei catalanoaragonès concedia als castellans. Per altres cartes, manava a Bernat de Sarrià, conseller reial, que ultimés els preparatius per a la conquesta, especialment aconseguint reunir un estol de deu galeres, i que la iniciés amb la presa del castell d'Alacant o d'altres castells, sense perjudicar, tanmateix, els habitants del regne mentre es negociava llur submissió.

Tot i les explícites ordres, l'inici de l'expedició es retardà fins a mitjan abril, possiblement per problemes d'infraestructures, tant de reunir tropes i naus, com d'aconseguir virtualles, ja que encara el 10 d'abril, estant a València, on ha reunit o està reunint gran *companya*, ha de reclamar que les virtualles que havia sol·licitat per motiu de la campanya de Múrcia siguin entregades bé a València, bé allà on es trobi l'exèrcit⁵, i encara a València, el 16 del mateix mes, ha d'emetre una carta per protegir les virtualles que, de les parts de Terol, li han d'arribar⁶.

Creuant, entre el 17 i el 22 d'abril, la frontera valenciana per terra, possiblement per Xixona, i per mar, la host de Jaume II s'ensenyorejà ràpidament de la vila i del castell d'Alacant, després de vèncer, entre el 22 i el 26 d'abril, la resistència del seu alcaid Nicolás Pérez.

Com que Jaume II en tot moment buscava una entrega pacífica del regne, la campanya, presa Alacant, es desvià de la ruta «natural» vers Elx —amb el senyor de la qual, Juan Manuel, no volia encara enfrontar-se, a l'espera d'una sol·lució pactada—, i prengué la via de Guardamar, vila que no degué oposar gaire resistència, ja que de la seva conquesta no tenim cap notícia.

Des d'aquest port, les tropes es dirigiren a Oriola, a les muralles de la qual arribaren l'1 de maig després de sojornar tres dies a l'horta d'Almoradí. La vila se sotmeté poc més tard, el 10 de maig, mentre que amb l'alcaid del castell es pactava la rendició per al 21 de juny si aquest no rebia reforços abans, compromís que l'alcaid complí.

Sense esperar a la rendició del castell, les tropes es dirigiren ràpidament a Múrcia. El setge s'inicià el 16 de maig, i la ciutat es va retre tres dies més tard, el 19. Com a

4 Seguim l'explicació de la conquesta del regne de Múrcia del treball esmentat de FERRER I MALLOL, M.T., «La conquesta de les comarques meridionals valencianes per Jaume II». Obviem, per tant, les referències bibliogràfiques i documentals, excepte quan es tracti d'una aportació d'altri.

5 ACA, C, reg. 104, f. 3r.

6 ACA, C, reg. 104, f. 23v.

Oriola, solament restava «rebel» el castell, encara que seguidament es pactà amb l'alcaid el seu lliurament en un termini de 42 dies, si no era auxiliat per tropes castellanes.

Des de Múrcia Jaume II aprofità, com ja havia fet en menor mesura a Oriola, per negociar i aconseguir el sotmetiment dels principals senyors del regne, especialment dels ordes militars del Temple, de l'Hospital i de Santiago, i de l'arrais de Crevillent. A la majoria el monarca els concedí guiatges per permetre el final reconeixement de la seva senyoria i, tot i que en alguns casos alguns castells hagueren de ser presos per les armes, la tònica general fou el reconeixement de Jaume II com a rei de Múrcia.

Al final del mateix mes de maig, Jaume II es dirigí cap a Mula, que, segons pròpies paraules del monarca, fou expugnada, encara que amb celeritat, ja que el setge s'inicià el 28 de maig i entre el 30 i el 31 del mateix mes ja s'havia retut la vila, que li prestà jurament i homenatge.

Seguidament, el monarca es traslladà a Alhama, la qual assetjà breument fins que concedí al seu alcaid, García Gómez de Lasa, un guiatge per 60 dies. Passà seguidament a assetjar Lorca, la més meridional de les viles murcianes. Entre el 3 i el 7 de juny romangué davant les muralles de Lorca, fins que decidí retornar a Múrcia, possiblement perquè les negociacions per l'entrega de Lorca no avançaven.

Abandonat el front meridional, Jaume II va poder encarregar-se de la rereguarda, on havia deixat els dominis de Juan Manuel pendents d'una solució definitiva en acabada la treva. Com que aquesta havia caducat el 2 de juny, des d'aleshores s'havia posat setge a la ciutat, al qual es traslladà el rei el 12 de juny. Finalment, el 27 de juliol es firmà una treva fins que Juan Manuel fos major d'edat. Tot seguit el monarca retornà a València, donant per acabada la campanya, ja que solament restaven «rebels» Lorca, assetjada, el castell d'Alhama i algunes petites localitats com ara Chuecos.

El regne fou confiat a Jaume Pere, germà natural del rei, amb el càrrec de procurador i amb la finalitat d'acabar la integració del nou domini a les estructures administratives de la Corona d'Aragó i d'aconseguir la rendició de les poques places que encara resistien, tasca en la qual no reeixí, ja que per a la conquesta del castell d'Alhama fou necessària la presència del rei el febrer de 1298, i per a la conquesta de Lorca, el desembre de 1300, ja era procurador en Bernat de Sarrià⁷.

La guerra no havia acabat, ja que el rei, com a mínim, féu acte de presència tres vegades més al regne, a la primeria de juliol de 1297, a l'irrici de 1298 per prendre Alhama i en el pas del 1300 al 1301 per prendre Lorca i intentar-ho amb Mula, que s'havia revoltat i que resistí fins a la pau definitiva de 1304 amb la sentència de Torrellas, que establia la divisió del regne de Múrcia. Però tot i no estar closa la conquesta completa, sí que, a l'estiu de 1296, es pot considerar el regne de Múrcia annexionat a la Corona catalanoaragonesa.

7 Sobre les procuradories de Jaume Pere (1296-1298) i de Bernat de Sarrià (1300-1303), i també sobre la de Jaume de Xèrica (1298-1300), procurador alhora del regne de València, que visqué la revolta de la vila de Mula a l'inici del 1300, i en general sobre l'octaetèrida de domini catalanoaragonès sobre la totalitat de l'antic regne de Múrcia, vegi's FERRER I MALLOL, M.T. *Organització i defensa d'un territori fronterer*, pp. 15-48.

La campanya es pot donar per acabada i amb ella tota la intenció que havia generat, per passar a una situació bèl·lica diferent en la qual les accions armades es reduïren a punts concrets, mentre que la majoria del territori es trobava en pau i per tant aliè a la dinàmica d'un enfrontament armat. Per això mateix, l'avituallament de les hosts que veurem que fins aleshores s'havia muntat, es desmuntà, i es va arribar a l'extrem que el procurador Bernat de Sarrià topà amb la impossibilitat d'assegurar als seus homes l'aprovisionament mínim⁸.

Els problemes de Bernat de Sarrià per garantir el proveïment d'aliments i les seves nombroses queixes al monarca ens il·lustren clarament les dificultats que encloïa aquesta tasca i ens retornen al tema d'aquesta comunicació, l'avituallament de l'exèrcit de Jaume II durant la primera campanya murciana, la primavera de 1296. Aquest apunt sobre l'evolució militar de la campanya no ha estat més que l'establiment del marc diacrònic i tòpic en el qual es desenvoluparen els diferents sistemes que l'administració catalanoaragonesa posà en pràctica per tal d'aconseguir que totes les seves tropes, amb la seva diversitat, tinguessin assegurat el mínim manteniment.

LA HOST I EL SEU AVITUALLAMENT

Si la campanya de Múrcia és el marc geogràfic i cronològic en el qual es desenvolupa la nostra investigació, la host és el receptor d'aquest avituallament, i per tant també l'hem de conèixer prèviament per poder entendre'n l'abastament alimentari.

L'exèrcit, durant tota l'època medieval i fins ben entrada la moderna, no presenta l'homogeneïtat que actualment caracteritza els exèrcits professionals. El primer tret d'heterogeneïtat, que en el cas de les regions frontereres s'accentua, és evidentment l'origen de les tropes. Com Maria Teresa Ferrer i Mallol ha demostrat en l'estudi de l'organització i defensa de la governació d'Oriola en el segle XIV, l'exèrcit en una regió de frontera es componia, o podia comprendre's, de quatre tipus diferents de contingents: els oficials reials amb les seves escortes, la host feudal sol·licitada pel rei als seus feudaters, les milícies veïnals i els almogàvers⁹.

Les hosts enviades pels nobles feudaters¹⁰, els ordes militars, les senyories eclesiàstiques i les ciutats i viles reials¹¹ formaren el contingent més nombrós. En

8 FERRER I MALLOL, M.T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, pp. 23-48.

9 Sobre l'exèrcit reial en tota la conquesta de Múrcia, de 1296 a 1304, vegi's FERRER I MALLOL, M.T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, pp. 191-193 (sobre guàrdies de castells i escortes), pp. 202-206 (sobre la host reial) i pp. 264-267 (sobre els almogàvers).

10 A tall d'exemple, sabem que l'11 d'abril de 1296 Jaume II convocà a servir a la host amb llur seguici els nobles en Carrós, Berenguer Llançol, Gil Martines d'Entença, Pero Çapata de Tous, Pero Çapata de Morvedre, Ximèn Peres d'Arenós, Martí d'Oblites, Ramon d'Urtx i Guillem de Vilaragut (ACA, C, reg. 104, f. 4v, cf. a FERRER I MALLOL, M.T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 15).

11 Per documentació diversa sabem que enviaren tropes viles com ara Vilafranca, Montblanc, Piera, Sarrià, Manresa, Prades, Cervera, Prats, Santpedor, Montblanc, Alzira, Morvedre, Borriana, Castelló, Morella (FERRER I MALLOL, M. T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 202), Torroella de Montgrí (ACA, C, reg. 340, f. 88v, 23 de maig de 1296, vegi's *infra* a «Els sistemes d'avituallament»...)...

aquesta campanya s'havia intentat que aquestes hosts vinguessin pagades per a quatre mesos de servei, encara que algunes solament ho foren per dos i altres encara no havien cobrat res en començar l'expedició¹².

Aquest exèrcit heterogeni presentava alguns problemes de logística que el monarca, com a convocant i cap de la host, havia de preveure i calcular. Dels aspectes militars d'enquadrament dels soldats, no en tractarem en aquesta comunicació, però sí de l'abastament de queviures, un problema aparentment secundari que podia decidir l'èxit o el fracàs d'una expedició.

L'abastament d'un exèrcit ofensiu en època medieval era, com el mateix exèrcit, heterogeni, i depenia de diversos factors, interaccionats els uns amb els altres¹³. El mateix origen i funció de les tropes implicava formes diferents d'abast de queviures. Un exèrcit en campanya tenia unes necessitats diferents que una guàrdia establerta en un castell per a la seva defensa o que un grup d'almogàvers. Aquests darrers, amb un grau de llibertat molt alt dins del conjunt de l'exèrcit, basaven la seva acció militar en el saqueig de les poblacions enemigues de les quals podien, per pillatge, aconseguir part de la seva sustentació, tot i que també era forma normal de «contractar-los», per part del rei o d'algun noble, donar-los les taleques, és a dir els sarrons amb pa que els asseguraven la manutenció¹⁴. L'exèrcit en campanya, en canvi, i en el cas que ens ocupa, normalment depenia del subministrament gestionat pels oficials reials que la Corona es podia cobrar descomptant-los-el de la quitació¹⁵, mentre que normalment les guàrdies dels castells, que a Múrcia es regien pel costum d'Espanya, eren

12 FERRER I MALLOL, M. T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 202.

13 Cal diferenciar clarament entre els exèrcits ofensius i els defensius, ja que en els primers és possible la previsió, mentre que en els segons no. Per citar alguns exemples dels primers, són previsions a una campanya militar el pressupost per a la campanya de Sardenya de 1323 de l'infant Alfons (ACA, C, Varia, reg. 416 i ARRIBAS PALAU, Antonio, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, Barcelona, 1952, pp. 377-379) i el pressupost per a la fallida campanya granadina del mateix Alfons, ja com a rei d'Aragó, redactat el 1329 (ACA, C, Papers per incorporar, caixa 13, n. 3, publicat per GALOPPINI, Laura, «Vino dalla Sardegna per una campagna militare (Granada 1329)», a *Archivio Storico Sardo*, Deputazione di Storia Patria per la Sardegna, Càller, v. XXXVII, 1992, pp. 51-69, i treballat per SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, «Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón: la provisión de cereal para la expedición granadina de Alfonso el Benigno (1329-1333)», a *Historia. Instituciones. Documentos*, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla, n. 20, pp. 523-549).

14 FERRER I MALLOL, M. T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, pp. 259-263.

15 En general, sobre l'avituallament dels exèrcits reials, vegin-se CONTAMINE, Philippe, *Guerre, État et Société à la fin du Moyen Âge. Études sur les armées des rois de France, 1337-1494*, Mouton-École Pratique des Hautes Études, Paris-L'Haia, 1972, pp. 121-128 i 646-654, i la tesi doctoral de CIFUENTES I COMAMALA, Lluís, *Medicina i guerra a l'Europa baix-medieval. La sanitat i la participació dels seus professionals en les expedicions militars de la Corona d'Aragó. 1309-1355* (microfitxes), Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1995, pp. 42-48, 146-151, 288-309 i 382-409. Aquest darrer autor cita, per a la campanya de Pere el Cerimoniós per a la reincorporació de Mallorca (1343-1344), la pràctica de descomptar de les soldades les despeses de manutenció (els lliuraments de bescuit) (p. 292).

mantingudes pel rei (o pel seu senyor), que entregava a l'alcaid la retinença, salari del qual aquest havia d'extreure, entre altres conceptes, la manutenció de la guàrdia¹⁶.

El tipus de tropa és un paràmetre que calia tenir en compte, però n'hi ha dos més també importants i més genèrics que cal tenir ben presents, tant per a l'estudi d'aquesta campanya com de tota l'època baixmedieval: la forma d'aconseguir l'abastament i la procedència dels queviures necessaris¹⁷.

Existien dues formes d'aconseguir queviures, l'autoabastament i el subministrament controlat, dirigit i assegurat pel cap de l'expedició; en el cas de les hosts reials, el rei. Igualment, dos podien ser els llocs d'adquisició de la provisió: fora de la zona de conflicte, és a dir que els queviures s'havien d'importar, o en el mateix territori en conflicte, *in situ*.

Aquests dos parells de possibilitats podien combinar-se entre si i fins i tot conviure en una mateixa expedició militar. Tanmateix, al llarg de l'edat mitjana trobem una lenta evolució cap a la centralització i control de l'avituallament per part del rei o del cap de l'expedició, alhora que l'aprovisionament s'assegura preferentment des de l'exterior per tal d'evitar la inseguretat de buscar els queviures sobre la marxa.

L'autoabastament de les tropes era un sistema fortament conflictiu, ja que afavoria el pillatge, que podia ser altament contraproduent quan les tropes es proveïen en terres que gaudien de la protecció del rei¹⁸. Davant aquests perills, la tendència des del segle XIII i sobretot al segle XIV fou anar limitant aquest sistema d'avituallament i posar-lo sota el control reial.

L'avantatge del control reial radicava en el fet que permetia fer previsions de despeses, de manera que el monarca podia encarregar als seus oficials la compra o obtenció dels aliments necessaris, podia contactar fins i tot amb mercaders i altres proveïdors de queviures per tal d'assegurar el subministrament, i fins i tot podia fer valer els seus drets per aconseguir, en situacions extremes, l'aliment o el finançament necessari, per exemple desviant cap a una campanya militar rendes o imposicions¹⁹.

16 FERRER I MALLOL, M.T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, pp. 176-183, i de la mateixa autora, «La tinença a Costum d'Espanya en els castells de la frontera meridional valenciana (segle XIV)», a *Miscel·lània de Textos Medievals*, Institució Milà i Fontanals (CSIC), Barcelona, 1988, v. 4 *La frontera terrestre i marítima amb l'Islam*, pp. 1-102, pp. 1-4 i 18-27.

17 CONTAMINE, Ph., *Guerre, État et Société à la fin du Moyen Âge*, pp. 121-128.

18 La irrealitzada campanya granadina de 1329, ja esmentada, ens ofereix un bon exemple dels inconvenients de l'autoabastament. La host d'Alfons el Benigne havia de creuar el regne de Múrcia, aleshores dependent de Castella, amb la qual s'estava en pau. Per evitar justament el pillatge de la població murciana quan les tropes creuessin aquest regne, el monarca havia hagut de planejar un sistema per assegurar el proveïment (vegi's aquest projecte *infra* i a SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., «Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón», pp. 524-528).

19 Per a exemples d'aquestes pràctiques, vegi's, en general (i per al cas francès), CONTAMINE, Ph., *Guerre, État et Société à la fin du Moyen Âge*, pp. 121-128 i, per a exemples catalanoaragonesos, GALLOPINI, L., «Vino dalla Sardegna per una campagna militare (Granada 1329)», pp. 51-60; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., «Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón», pp. 528-537, i CIFUENTES I COMAMALA, Ll., *Medicina i guerra a l'Europa baix-medieval*, pp. 42-48, 146-151, 288-309 i 382-409.

La mateixa perillositat pròpia de l'autoabastament la presentava també el proveïment sobre la marxa, que podia tendir al pillatge o a l'ús de la força, tot i que no era estrany aconseguir la provisió per les zones on passava l'exèrcit simplement comprant-la o per sistemes similars (rendes feudals, préstecs...).

La importació dels aliments era, en canvi, un sistema més segur envers la regió on es desenvolupava la guerra, ja que evitava el pillatge i altres excessos, però tenia l'inconvenient de dependre dels transports, no sempre segurs.

A la Corona d'Aragó, sembla que en campanyes com la de Múrcia la tendència fou el control reial sobre l'avituellament, aconseguit generalment de fora la zona afectada, encara que coexistent amb altres sistemes²⁰. L'estudi de Manuel Sánchez Martínez sobre el que havia de ser l'avituellament d'una expedició a Almeria, que mai no s'arribà a realitzar, ens mostra clarament com el monarca, Alfons el Benigne, havia construït tota una infraestructura per assegurar l'avituellament del seu exèrcit, amb la previsió, a més, que la host, en haver de creuar el regne de Múrcia, de sobirania castellana, provoqués els menors efectes possibles sobre la població «civil»²¹. Per aconseguir aquest objectiu, Alfons féu comprar als seus oficials gra arreu dels seus regnes i féu dur-lo a Tortosa on s'havia d'embarcar cap a la governació d'Oriola. Allí s'entregaria a les tropes ració per als sis primers dies dels deu que el procurador d'Oriola, Jofre Gilabert de Cruilles, havia calculat que es tardaria d'anar d'Oriola a Almeria. Un cop partides les tropes, sis naus de 3.000 salmes cadascuna portarien per mar virtualles per a cinc dies més, virtualles que s'entregarien a les tropes al cinquè dia d'haver sortit d'Oriola en un port de la costa granadina. D'aquesta manera s'assegurava el subministrament necessari per a la tropa i, sobretot, la seva «correcció» en creuar el regne murcià, ja que s'estava en pau amb Castella. El pla, tanmateix, finia davant les muralles d'Almeria i no preveia com es mantindria l'exèrcit un cop assetjat el port granadí, però possiblement es considerava que una vegada allà, terra enemiga, el saqueig i nous subministraments per mar serien suficients.

L'exemple de la fallida expedició granadina, posterior a la campanya murciana en solament una trentena d'anys, juntament amb altres indicis de planificació reial de l'avituellament de l'exèrcit en campanya²², ens fan sospitar si Jaume II no va preveure també un sistema d'avituellament centralitzat, controlat i assegurat per la seva administració, del qual malauradament no disposem de documentació tant explícita com en el cas de la fallida expedició d'Almeria.

Però abans d'entrar en l'estudi de l'avituellament de la campanya murciana, resta

20 CIFUENTES I COMAMALA, L.I., *Medicina i guerra a l'Europa baix-medieval*, pp. 42-48, 146-151, 288-309 i 382-409.

21 SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., «Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón», pp. 524-528.

22 Recordem el ja citat pressupost per a la campanya de Sardenya de l'infant Alfons, publicat i molt parcialment treballat per ARRIBAS PALAU, A., (*La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, pp. 178-179 i 377-379). En la tesi inèdita de CIFUENTES I COMAMALA, L.I., *Medicina i guerra a l'Europa baix-medieval*, apareixen constants referències a compres realitzades per oficials reials o similars per avituallar la tropa que ha de partir o que es troba en campanya.

encara un aspecte fonamental: el finançament. L'avantatge de l'autoabastament i del subministrament *in situ* per mitjà del pillatge és que no suposa cap despesa extraordinària per al cap de l'expedició, mentre que si aquest ha de buscar, transportar i distribuir les provisions, això genera un dispendi considerable. És en aquest sentit que el monarca es veu sovint obligat a forçar vendes, a fixar preus, a arribar a composicions, a demanar préstecs... La campanya de Múrcia ens forneix un exemple: Jaume II ha de manar a Bernat Ginebret, porter reial, que faci saber als mercaders que han dut vianda en gran quantitat a Guardamar, que els la pagarà bé, de forma que n'hagin cabal i guany, és a dir que, davant el perill que els mercaders girin cua, el monarca prefereix pagar un bon preu i aconseguir totes les provisions que aquests mercaders duen²³.

Amb aquest darrer cas hem tornat a l'expedició que ens ocupa pròpiament, la murciana de Jaume II, en la qual s'observen totes les possibilitats d'avituallament esmentades, encara que amb una clara tendència al predomini del control reial en forma de l'establiment d'unes xarxes de subministrament de vitualles, portades moltes d'aquestes de regions alienes a l'enfrontament armat.

Això no obstant, com ja hem esmentat, la documentació ens deixa entreveure que també existiren altres formes d'avituallament, fins i tot les més descontrolades, és a dir el pillatge. Vegem-les, abans d'entrar en l'anàlisi de les xarxes esmentades.

ELS SISTEMES D'AVITUALLAMENT EN LA CAMPANYA DE MÚRCIA

La varietat és, sens dubte, el que caracteritza l'avituallament d'un exèrcit medieval, i el de Jaume II per a la campanya de Múrcia no s'escapa a la norma.

En alguns casos concrets i en situacions específiques, es donava possiblement per sobreentès que eren les mateixes tropes les que devien procurar-se el seu abastament o que ho havia de fer la persona o lloc que les enviava, sense participar-hi per res el monarca.

Així, les despeses de trasllat dels cavallers i peons d'un noble feudatari, d'un orde militar, d'una senyoria eclesiàstica o d'una vila reial, fins al camp de batalla o fins al punt de trobada de les tropes abans de començar l'expedició, en aquest cas la ciutat de València²⁴, corrien a càrrec de la persona o institució que els enviava. Així es desprèn d'una carta reial de 23 de maig de 1296 per la qual mana al batlle i a la universitat de Torroella de Montgrí que pagui el nòlit de portar armes i vitualles dels peons que aquesta vila va enviar a la host, i les atzembles de carregar-les, suma que encara s'ha d'abonar, un mes després d'iniciada la campanya²⁵.

23 ACA, C, reg. 340, f. 70v (17 de maig de 1296).

24 ACA, C, reg. 104, f. 3r (16 d'abril de 1296). Manament per tal que no es molesti als que porten les vitualles de les parts de Terol mentre vénen cap a València, on Jaume II ha fet congregat la comitiva de cavallers i peons per a la campanya contra Castella.

25 ACA, C, reg. 340, f. 88v. Aquesta referència al nòlit de dur armes i vitualles ens permet deduir la possibilitat que les viles marítimes enviessin les seves hosts amb els seus arreus per mar, en lloc de per terra.

Es tracta, evidentment, d'un moment previ a la guerra pròpiament dita i es pot entendre fàcilment que el rei no n'assumís les despeses. En canvi, en un altre cas documentat, el que el rei fa és evitar el compliment d'una obligació que sí que tenia: l'aprovisionament dels castells²⁶. El costum d'Espanya, que regia en els castells murcians, establia que els castells fossin mantinguts mitjançant l'entrega de la retinença, suma que havia de servir per als homes, les armes i la provisió del castell²⁷. Tot i així, es buscaven sovint alcaids solvents per evitar que en cas de retards en el pagament de la retinença el castell no quedés desprotegit. Tanmateix, en el cas de l'establida d'Oriola el monarca optà per una tercera via per al manteniment del castell: modificar l'ordre de confiscació dels béns dels alzirenys que no havien respost a la convocatòria d'host i dels que havien fugit sense permís, per una ordre de mantenir econòmicament l'establida d'alzirenys (dels alzirenys que havien romàs amb el monarca), que havia deixat per protegir aquest castell²⁸. D'aquesta manera, el manteniment del castell d'Oriola, comprès l'abastament de queviures, quedava en mans de la vila d'Alzira.

Un cas relativament similar el representaven els escamots d'almogàvers que es posaren al servei del rei. Tot i que per una carta del rei de 23 de maig de 1296 sabem que pensava donar a deu almugatens 72 roves de farina per les taleques²⁹, el fet que aquesta sigui l'única referència trobada a quitacions d'almogàvers en tot el període estudiat de la campanya ens fa creure que l'entrega de taleques de part del rei devia ser extraordinària, i que normalment aquests aconseguien els seus subministraments per altres vies, ja per taleques donades per altres cavallers que el rei, ja sense taleques, la qual cosa els era encara més profitosa, ja que aleshores no havien de donar el *setmo* a qui els havia donat la taleca³⁰.

26 FERRER I MALLOL, M.T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, pp. 177-179. Podem donar dos exemples d'aquesta obligació per part del monarca. El 27 d'abril de 1296, l'endemà, possiblement de la presa del castell d'Alacant, el rei mana a Jaume de Santacreu que de les vitalles que ha de rebre de Jaume de Guàrdia, procurador del noble Roger de Lloria, enviï 336 roves de farina per a Ramon d'Urtx, nou alcaid de l'esmentat castell (ACA, C, reg. 340, f. 51r, publicat per DEL ESTAL, J.M., *Conquista y anexión de las tierras de Alicante, Elche, Orihuela y Guardamar*, doc. 11). Deu dies més tard, el 8 de maig, mana a Bernat Ginebret, porter del rei, i a Guillem Arnau, de la casa del rei, que enviïn a Bernat de Pujals, a qui s'ha encomanat el castell de Callosa, les vitalles que s'havien acordat per a l'establida del castell (ACA, C, reg. 340, f. 29r).

27 FERRER I MALLOL, M.T., «La tinença a Costum d'Espanya», pp. 18-27, i *Organització i defensa d'un territori fronterer*, pp. 177-179.

28 ACA, C, reg. 340, f. 75v-76r (19 de maig de 1296). La confiscació dels béns dels alzirenys fugitius i dels incomplidors del servei d'host havia estat tramesa el 13 de maig (ACA, C, reg. 340, f. 61v, cf. a FERRER I MALLOL, M.T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 202).

29 ACA, C, reg. 340, f. 87r (publicat per FERRER I MALLOL, M.T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 337, doc. 5). Coincidim amb Maria Teresa Ferrer que la quitació que apareix al document s'ha d'interpretar com a taleques.

30 Respecte a la normativa de l'entrega del *setmo* al rei o a aquell qui els ha donat taleca, disposem d'una carta de juny de 1304 en la qual Jaume II demana a Ferrer Des-Cortell, batlle general del regne de Múrcia, que observi el costum i no demani el *setmo* a uns almogàvers que han rebut taleques de fra Berenguer de Cardona, mestre dels templers a Aragó i Catalunya (FERRER I MALLOL, M.T., *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 259 i pp. 369-370, doc. 40).

Observant conjuntament els tres casos esmentats, l'autoabastament se'ns apareix com una pràctica limitada a alguns àmbits concrets: el desplaçament fins al punt de trobada de l'exèrcit, els escamots d'almogàvers i alguns casos extraordinaris com la conversió de l'empara dels béns dels alziarenys en el manteniment de la host establerta a Oriola... No sembla, doncs, el sistema més emprat.

Des de la perspectiva de la procedència dels queviures, també el control reial i, per tant, el predomini de la importació, resulten majoritaris, però tot i així, documentem casos d'abastament sobre la marxa, fins i tot del mateix monarca, de la mateixa manera que l'exemple ja esmentat dels peons torroellencs ens mostra com aquests s'autoabastaren «important» o, més exactament, «portant» els seus queviures de Torroella de Montgrí.

L'endarreriment, tot just abans d'iniciar-se el setge d'Oriola, de l'abastament previst per mar, mentre el monarca és encara a l'horta d'Almoradí ultimant detalls, és sens dubte el que provocà la carta que el 29 d'abril dirigeix als jurats de Guardamar manant-los que recullin tot el blat que trobin entre els veïns i que el lliurin al seu porter Bernat Ginebret³¹.

En aquest cas és evident que el rei busca avituallar-se amb blat de la zona on es troba, però cal situar aquesta requesta dins el context de la fretura amb què vuit dies més tard es trobarà en ple setge d'Oriola. Si tenim present que tres dies després d'enviar la carta esmentada als jurats de Guardamar, n'envia una altra al batlle de Tortosa manant-li que impel·leixi els mercaders que es van comprometre a subministrar gra, a carregar-lo a la nau de Pere Bussot, qui l'ha de portar cap a Alacant³², podem deduir que el que es produí fou un endarreriment de les trameses de blat tal com estaven previstes, o potser simplement l'arribada d'una quantitat menor a la prevista³³.

De fet, com veurem més endavant, sembla que durant tota la campanya existí un problema d'endarreriment dels queviures, que constantment havien de ser reclamats o se n'havia de demanar l'entrega sense demora, i en aquest sentit, aquesta recollida de blat a Guardamar no seria més que l'intent de solucionar alguna trava en l'abastament exterior tal com devia tenir-lo pensat Jaume II.

Però la recollida de blat a Guardamar no és l'únic cas d'ús de virtualles locals durant la campanya. Bernat de Sarrià havia entregat a Berenguer Morrelles, jurat d'Oriola, 1.700 turonesos d'argent per tal que aquest comprés blat per al rei, blat que havia de

31 ACA, C, reg. 340, f. 2v (29 d'abril de 1296). També els fa lliurar el blat que el mateix rei deixà a l'església i els fa saber que tant aquest blat com l'altre els el farà pagar *muy bien* pel seu conseller Bernat de Sarrià quan aquest arribi a Guardamar.

32 ACA, C, reg. 340, f. 12v (2 de maig de 1296).

33 Sabem que per aquestes dates alguns vaixells ja havien arribat davant les costes guardamarenques, per l'ordre de desembrança que el monarca envia a Bernat Ginebret dels béns de Francesc de Pròixida que havien arribat a Guardamar amb la nau de Pere Guillem, dels quals en Ginebret s'havia emparat (ACA, C, reg. 340, f. 19r, 3 de maig de 1296).

ser molt per Bernat de Súrria, porter del rei. Desconeixem quan fou fet l'encàrrec al jurat oriolà, però sabem que el 20 de maig el rei manava a Bernat de Súrria de passar comptes al dit Berenguer Morrelles, qui li havia d'entregar el que tingués, fossin encara els turonesos, fos blat o fos farina³⁴. També en aquest cas cal relacionar les presses del monarca per arreglar comptes amb el d'Oriola, amb la carta que tres dies abans el rei havia enviat a Bernat Ginebret a Guardamar manant-li que aconseguís que els mercaders que havien arribat per mar amb vitualles, li les venguessin, pagant el que calgués³⁵. Amb tota probabilitat el monarca es tornava a trobar, tot just iniciat el setge d'una ciutat important com Múrcia, amb el fet que el subministrament que havia muntat no acabava de ser prou regular i eficient i per tant havia de recórrer a les autoritats locals per assegurar-se l'aprovisionament.

No són aquests casos els únics que documentem de recurs a la producció local. Estant l'exèrcit a Guardamar, alguns veïns de la vila havien proveït la host de moltó. Concretament coneixem el cas d'Ivanyes Domingo i Guillem Miró, dos veïns de Guardamar que vengueren 37 moltons i mig a l'exèrcit a raó de 6 sous i mig el moltó³⁶.

Un darrer exemple ens mostrarà com el monarca comptava o havia de comptar amb la producció agrícola i ramadera local, per exemple, per abastar els seus castells. Cap al final de juny de 1296 rep 100 cafissos del lloc d'Albudeite, prestats a Jaume II pel noble Sanç d'Antillón, per abastar el castell de Mula³⁷.

Enfront d'aquests pocs casos documentats, les nombroses referències d'arribades de vianda per via marítima o terrestre de fora del regne de Múrcia ens mostren, tanmateix, que el monarca va comptar amb la producció local més com un complement que no com la base de l'avituallament de la seva tropa. Solament estadísticament, davant dels quatre casos esmentats de compra o recollida d'aliments en viles del regne de Múrcia, la documentació consultada ens ofereix un centenar de referències contemporànies d'importació de vitualles al regne de Múrcia des de tots els regnes de la Corona.

Evidentment, de semblant desproporció documental no es pot deduir necessàriament una desproporció real, però de la seva anàlisi sí que s'observa que Jaume II havia previst o intentat preveure un subministrament de vitualles constant i equilibrat per mitjà de l'establiment d'una xarxa d'importació i distribució d'aliments.

34 ACA, C, reg. 340, f. 79r.

35 ACA, C, reg. 340, f. 70v (17 de maig de 1296). Jaume II ha sabut que havien arribat uns quants mercaders al port de Guardamar carregats de vitualles que ell necessita. Com que vol que els mercaders en treguin benefici, mana al seu porter Bernat Ginebret que faci anar al seu campament als dos o tres mercaders que hagin portat més vitualles, per acordar amb ells el preu d'aquestes provisions. Fins i tot, preveient que els mercaders no gosin venir fins a Monteagudo per la inseguretat del camí, mana que siguin escortats per Galceran de Rosanes, alcaid de Guardamar.

36 ACA, C, cr. Jaume II, caixa 158, núm. 1.351 (30 d'abril de 1296) i ACA, C, cr. Jaume II, caixa 122, núm. 1.460 (30 d'abril de 1296).

37 ACA, C, reg. 340, f. 181r-181v (29 de juny de 1296). El rei mana a Jaume Pere, procurador del regne de Múrcia, que dugui els 100 cafissos de blat que li donarà l'alcaid d'Albudeite fins a Mula i que per fer-ho compti amb la seva companya i amb la de Múrcia, ciutat que, com a mínim, ha d'aportar 100 atzembles i 200 homes de peu (ACA, C, reg. 340, f. 181r, 29 de juny de 1296).

En aquesta xarxa, o més exactament en les dues xarxes que crearà, una per a l'aprovisionament de carn, l'altra per al de cereals i vi, les provisions s'obtenien principalment de l'exterior.

El recurs a la compra o obtenció fora de la zona en conflicte no ha d'estranyar de cap manera i és de sentit comú: hom no pot confiar-se d'obtenir les vitualles en un territori que està conquerint i que no sap amb exactitud quan tardarà a conquerir. En aquest sentit cal fixar-se que el recurs a productes locals el documentem en moments excepcionals, quan la fretura circumstancial davant les muralles d'Oriola, i en dates tardanes, quan ja la capital i la majoria del regne es troben en mans catalanoaragoneses o en tràmits per a l'entrega.

EL RÈGIM ALIMENTARI³⁸

Fins ara hem parlat de vitualles, aliments, provisió... sense especificar clarament quines eren. Fóra bo ara de concretar, abans d'entrar en l'anàlisi de les xarxes construïdes per Jaume II per tal d'assegurar el proveïment a l'exèrcit, quina era la composició de la dieta dels soldats, és a dir de què calia abastar l'exèrcit.

Philippe Contamine, en estudiar el règim alimentari dels soldats a la França dels segles XIV i XV, diferencia tres tipus d'alimentació: la d'èpoques d'inactivitat militar, la de campanya i la de setge o de flota en combat³⁹. En tots tres tipus la base és idèntica, comuna també a l'alimentació «civil»: pa, vi i carn, acompanyada quan es pot per un complement nutritiu de verdures, llegums... Allò que varia entre un règim alimentari i altre és, doncs, la quantitat i la forma en què es menja: el primer tipus és idèntic al dels «civils», mentre que en el segon s'augmenten les racions⁴⁰, i en el tercer se substitueixen els productes frescos per «conserves», és a dir el pa per bescuit i la carn per carn salada o fumada.

Amb vista a un avituallament centralitzat o mínimament controlat, el monarca havia d'assegurar l'arribada dels tres ingredients bàsics: blat, vi i carn. Aquests podien arribar de diverses maneres, especialment el blat, que podia arribar en gra, molt o panificat, i la carn, que es podia subministrar bé viva bé salada o fumada. Enfront d'aquests productes «transportables», les verdures i altres complements alimentaris s'aconseguien normalment sobre la marxa, ja fos per la seva ràpida caducitat, ja pel seu ús ocasional.

A totes aquestes vitualles de consum humà, calia afegir una altra vitualla imprescindible: el pinso dels cavalls. La importància de la cavalleria en els exèrcits medievals convertia l'alimentació d'aquestes bèsties en fonamental per a l'èxit de la campanya,

38 Hem d'agrair en la redacció d'aquest apartat els comentaris del Dr. Antoni Riera Melis, que esperem haver aprofitat convenientment.

39 CONTAMINE, Ph., *Guerre, État et Société à la fin du Moyen Âge*, pp. 646-654.

40 Es considerava imprescindible a l'edat mitjana que la dieta d'un soldat en campanya augmentés quantitativament i qualitativa per poder fer front al desgast físic del combat. Quantitativament servint racions més generoses, especialment de carn, que esdevenia de consum diari imprescindible, però també qualitativament consumint-se exclusivament pa blanc fet de farina de blat.

de manera que l'aprovisionament de civada i altres pinsos esdevenia tan important com un bon subministrament de pa, vi i carn.

Tornant a la campanya de Múrcia, la documentació conservada ens permet comprovar que aquesta no s'allunyà dels paràmetres propis d'un conflicte bèl·lic medieval. Així documentem a bastament els quatre productes bàsics: pa, vi, carn i pinso, i fins i tot disposem d'un document que ens permet d'aproximar-nos a la ració diària dels soldats i de llurs montures.

En canvi, de les verdures i altres productes complementaris de la dieta, no ens apareixen referències, excepció feta d'un encàrrec reial de xarops, sucre i altres l·laminadures, evidentment de consum restringit a la cort⁴¹. Aquesta manca de documentació és normal si tenim en compte que pràcticament només se'ns han conservat ordres de pagament reials de ramats de moltons i de grans carregaments de cereals i de vi. Aquests pagaments ascendien a sumes considerables que en la seva majoria el rei feia pagar a la ciutat de València per tal de redimir el seu servei d'host⁴², mentre que els productes no documentats, aconseguits *in situ*, en quantitats menors i molt més econòmics, generaren despeses menors assumides sobre la marxa.

El blat arribava generalment a l'exèrcit en forma de farina. L'escassa conservació del pa un cop cuit, la senzillesa del procés de cocció del pa i el menor volum de la farina respecte al blat en gra afavorien l'enviament de blat mòlt. El blat provenia principalment dels dos punts d'abastament establerts pel rei, València i Tortosa, però a aquests llocs podia haver arribat d'altres contrades⁴³, i a més cal afegir-hi el blat portat per alguns mercaders valencians (de Borriana, de Castelló de la Plana, de Gandia, de Dénia, d'Alzira...) que per pròpia iniciativa s'arribaren a Múrcia a vendre el seu blat i d'altres vitualles⁴⁴.

41 El 5 de maig, en ple setge d'Oriola, el rei mana a Bernat Colomet que li envii de València 1 quintar de prunes, 50 ll de sucre rosat, 20 ll de sucre violat, 2 pans de sucre blanc de 40 ll, 25 ll de xarop violat, més 25 ll de xarop rosat, 1 quarter a mesura de València de vi de magranes, 30 ll de midó recent i 20 ll de *farfic*. Com que preveu que el portador no sigui capaç de dur-ho tot sol, mana al mateix Bernat que li lliuri, si cal, una haveria i tot el que faci falta (ACA, C, reg. 340, f. 21r). La dieta reial i també la dels nobles i oficials més propers al rei havia de ser diferent de la dels soldats, com a mínim en quantitat i qualitat. En aquest sentit, sabem que el rei es va fer portar vi especial, el millor vi que Guillem Colom pogués trobar (ACA, C, reg. 340, f. 112, 30 de maig de 1296) i que gaudia dels serveis d'un coc, Joan de Pulla, al qual el rei mana pagar pels serveis prestats (ACA, C, reg. 340, f. 93v, 24 de maig de 1296).

42 Sobre el sistema de finançament de l'avituallament de cereals i vi, vegi's *infra* «La xarxa marítimo-terrestre d'aprovisionament de cereals i vi».

43 Sobre les concentracions de vitualles a València i Tortosa, vegi's *infra* «La xarxa marítimo-terrestre d'aprovisionament de cereals i vi».

44 El tipus de font emprat, ordres de pagament reials, molt pobre en detalls, no permet conèixer amb certesa la procedència dels productes manats de pagar, que deduïm, potser agosaradament, del veïnatge del venedor i de la moneda de compte emprada, reial per als procedents de València i el País

Per a l'aprovisionament de les galeres que havia noliejat Jaume II hagué també de comprar bescuit, del qual trobem poques referències, possiblement perquè les galeres havien ja sortit del port de València ben proveïdes⁴⁵. Igualment, i tot i que el rei tendia a comprar el blat molt, en algunes ocasions adquirí també pa cuit del qual desconeixem la destinació⁴⁶.

Els altres dos cereals que el monarca adquirí en grans quantitats foren l'ordi i la civada, destinats ambdós a l'alimentació de les montures⁴⁷. Tot i que l'ordi, cereal panificable, formava en temps normal part de la dieta humana, els costums militars ja esmentats demanaven el consum de pa blanc de pur blat, de forma que l'ordi que documentem s'ha d'interpretar com un component més del pinso equí. Els components de la dieta dels cavalls tenien una procedència similar a la de la farina, combinant-se els enviaments des de Tortosa i València, controlats per oficials reials, amb les vingudes de mercaders valencians que veien l'oportunitat d'un guany ràpid i segur⁴⁸.

Valencià, barcelonesa per als procedents de Tortosa. L'extrema esquerperia d'aquesta font permet treure'n poques informacions i insegures. Una de les més interessants, les quantitats de vitualles comprades pel rei, no és possible calcular-la amb fiabilitat per què en cap ordre de pagament s'indica d'on és la mesura, de València, de Barcelona o d'altre lloc. Tot i així, basant-nos en l'homogeneïtat dels preus per unitat, que fan pensar en pesos molt similars, si no idèntics, i prenent els resultats com merament aproximatius, hem sumat pesos i preus de les ordres de pagament de farina —aquestes advertències serveixen per a tots els futurs esments a aquest tipus documental—. De les 15 ordres de pagament de farina documentades s'en pot extreure que els mercaders l'enviaven en carregaments que oscil·laven entre les 11 i les 357 roves, amb una raó per rova fluctuant entre els 32 i els 44 d. En total es documenta la compra de 1.515 roves i 15 cafissos amb un preu global de 263 ll 17 s 9 d (ACA, C, reg. 340, f. 30v (8 de maig de 1296), 38v (11 i 12 de maig), 39r (11 de maig), 85r (23 de maig), 103r (23 de maig) i 111v (28 de maig)).

45 Jaume II havia fet noliejar a Bernat de Sarrià deu galeres que havien d'oferir les ciutats marítimes de la Corona. D'aquestes, des del punt de vista de l'avituallament, no en tenim notícies. Solament sabem que el 10 de juny de 1296 el rei manà pagar 58 ll 7 s 1 d malla de moneda barcelonesa per 76 quintars 3 roves 22 ll de bescuit a raó de 45 d malla la rova, és a dir per 58 ll 7 s 1 d i malla (ACA, C, reg. 340, f. 125v-126r).

46 Documentem solament tres pagaments de pa i pa cuit per valor de 73 ll 10 s 10 d, sense que s'indiqui la quantitat de pa venut (ACA, C, reg. 340, f. 39r i 39v (13 de maig de 1296) i 85r (22 de maig)).

47 CONTAMINE, Ph., diferencia la dieta equina d'època de pau, basada en la civada i el fenc, de la de campanya, fonamentada en el consum de civada i ordi (*Guerre, État et Société à la fin du Moyen Âge*, p. 646).

48 Les ordres de pagament d'ordi conservades són 19, amb quantitats d'ordi que oscil·len entre els 4 cafissos 1 faneca i els 157 cafissos 4 faneques, que sumen un total de 832 cafissos 4 faneques 1 barcella, a una raó entre els 148 i els 171 d per cafís, és a dir 559 ll 14 s 3 d pugeses (ACA, C, reg. 340, f. 14r-14v (4 de maig de 1296), 30v (8 de maig), 31v-32r (10 de maig), 39r (11 i 14 de maig), 39v (13, 16, 18 i 19 de maig), 85r (23 de maig), 103r (23 de maig) i 126r (10 i 22 de juny)). De civada, en canvi, solament en conservem vuit ordres de pagament, per quantitats que es mouen entre 1 i 57 cafissos, amb un preu per cafís d'entre 159 i 171 d, que suposen una despesa total de 152 ll 17 s 7 d malla per 222 cafissos 3 barcelles (ACA, C, reg. 340, f. 14r (6 de maig de 1296), 30v (8 de maig), 38v (11 i 12 de maig), 39v (18 de maig) i 103r (23 de maig)). El fet que cap mercader no vengui al mateix temps civada i ordi i que les raons d'ambdós productes es moguin dins d'idèntics marges, ens fa pensar si els termes ordi i civada no s'empraren per indicar «pinso» de les cavalleries, potser una barreja d'ambdós productes.

Tan important com la civada i l'ordi per als cavalls i el blat per als homes era el vi que durant tota la campanya arribà en grans quantitats a terres murcianes. El vi reunia una sèrie de qualitats que el feien fins i tot més imprescindible, ja que pel seu contingut alcohòlic era més higiènic que l'aigua i fins i tot podia funcionar com a antisèptic, alhora que suposava un complement energètic molt important davant la duresa d'una jornada guerrera⁴⁹. Com els anteriors productes, la procedència del vi fou preferentment valenciana i tortosina, tot i que a aquestes ciutats podia haver-hi arribat d'altres punts⁵⁰.

El consum de carn, important sens dubte, es reflecteix poc en la documentació. De carn salada, que indubtablement es consumí, com a mínim a les galeres, fins i tot no en tenim cap referència. De carn fresca, en canvi, en coneixem alguna cosa més.

El principal problema de la carn era el seu transport. Si la carn havia de ser duta a l'exèrcit des de les seves regions d'origen, els moltons eren els més aptes, molt més resistents que braus, vaques o vedells. El bestiar boví, si se'n volia prendre, s'havia d'aconseguir bé allà mateix on s'estava l'exèrcit, bé a les regions limítrofes valencianes o murcianes⁵¹.

També d'origen local podien ser els xais, però la majoria venien de lluny, especialment de les terres meridionals d'Aragó i de les interiors del País Valencià, d'on arribaven en grossos ramats d'entre 500 i 2.000 caps⁵².

LA RACIÓ DIÀRIA, UNA APROXIMACIÓ

Conservem dos manaments reials de repartir racions per a 10 dies entre les tropes, però cap d'ells precisa la composició d'aquesta ració⁵³. Sí que ho fa, tanmateix, un manament dirigit solament a la *compaña* d'un noble anònim: el 28 de juny de 1296 el

49 GALOPPINI, L., «Vino dalla Sardegna per una campagna militare (Granada 1329)», pp. 59-60.

50 Les compres de vi documentades són 26. Oscil·len entre els 20 i els 2.000 quaters per compra a un preu que es mou entre els 20 i els 26 d per quarter. En conjunt suposen la compra d'11.408'75 quaters de vi per un preu de 990 ll 7 s 8 d malla (ACA, C, reg. 340, f. 11r-11v (2 de maig de 1296), 14r (4 i 6 de maig), 14v (4 i 5 de maig), 30v (8 de maig), 38v (11 i 12 de maig), 39r (14 de maig), 39v (13, 15, 16, 18 i 19 de maig), 103r (23 de maig), 126r (10 i 13 de juny)).

51 D'Alzira devien provenir les 75 vaques que es compraren a Bernat Roig i Jaume [Cals], veí d'Alzira, lliurades a Ponç de Mataró, majordom del rei, per dos homes de nom il·legible (ACA, C, reg. 340, f. 187v, 10 de juny de 1296, en molt mal estat). I de Gandia les vaques custodiades fins a l'exèrcit per Gonçalvo de Logronyo, que havia de cobrar el servei prestat del que el justícia de Gandia devia al rei per la quarta de la justícia endarrerida (ACA, C, reg. 104, f. 109r, 27 de setembre de 1296).

52 Sobre el subministrament de carn de moltó, vegi's *infra* «El projecte de Jaume II: les xarxes d'aprovisionament».

53 ACA, C, reg. 340, f. 74r (19 de maig de 1296, Múrcia) i ACA, C, reg. 340, f. 91v (23 de maig de 1296, Múrcia). Que solament s'hagin conservat aquestes dues cartes per les quals el rei mana a Bernat Ginebret de repartir ració per deu dies entre tots els seus homes, s'explica simplement pel fet que els repartiments anteriors devien fer-se estant Bernat Ginebret i el rei al mateix lloc, per la qual cosa la carta esdevenia innecessària. Més interessant de constatar és que entre els dos manaments no hi ha deu dies de diferència, sinó menys. Que potser la ració es va fer curta o és que no arribà a tothom?

rei mana als batlles d'Oriola, Pere Rossell i Guillem Paratge⁵⁴, que lliurin a un noble, el nom del qual no es pot llegir, 140 roves, a pes de València, de farina, 168 quaters de vi i 70 cafissos valencians de civada, que han de servir a l'esmentat noble per donar de ració de 10 dies als 28 cavalls armats que aquest ha enviat⁵⁵.

Els càlculs són fàcils: el rei mana que s'entreguin a cada cavall armat 5 roves de farina, 6 quaters de vi i 2 cafissos i mig de civada per als deu dies, és a dir, mitja rova de farina, 0,6 quaters de vi i un quart de cafís de civada per cavall armat i dia, que traduït al sistema mètric suposen 5,325 kg de farina, 6,462 l de vi i 50,25 l o 37,69 kg de civada per cavall i per dia. Tanmateix, cal tenir present que aquestes quantitats es refereixen a un cavall armat, que es componia de 5 homes, un cavaller i quatre peons⁵⁶, per la qual cosa hem de dividir de nou aquestes xifres, de forma que obtenim una ració diària per home d'1,065 kg de farina⁵⁷ i d'1,35 l de vi⁵⁸, i per cavall, de 50,25 l o 37,69 kg de civada⁵⁹.

54 Sabem que aquests són batlles per una carta de 14 de maig de 1296 per la qual Jaume II els mana que prenguin possessió del seu càrrec i exigeixin les rendes del lloc, a més de recollir tot el blat que trobin als termes d'Oriola i Guardamar i de reservar-l'hi (ACA, C, reg. 340, f. 64v).

55 ACA, C, reg. 340, f. 174v (en força mal estat, fins i tot amb fragments il·legibles).

56 SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., «Guerra, abituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón», p. 527, nota 13.

57 Per a l'equivalència en grams utilitzem la rova de farina de València segons ALSINA, Cl., i altres (ALSINA, Cl.; FELIU, G. i MARQUET, Ll., *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Curial, Barcelona, 1990, pp. 227-228 «Rova»). Si prenem, segons els mateixos autors, la rova valenciana de pes gros, la ració per dia i per cavall armat augmenta a 6,39 kg, i la ració per home i dia a 1,278 kg.

58 Enlloc hem trobat referències directes a l'equivalència actual del quarter de vi valencià. GALOPPINI, L. («Vino dalla Sardegna per una campagna militare (Granada 1329)», p. 59), basant-se en els treballs de MANCA, C., (*Aspetti dell'espansione economica catalano-aragonesa nel Mediterraneo. Il commercio internazionale del sale*, Milà, 196, pp. 334-35, i *Il libro dei conti di Miquel ça Rovira*, Pàdua, 1969, p. 59) dóna una equivalència de 4'5 l per quarter, sense indicar si és el quarter de València o el de Barcelona. De ser el de València, per cavall armat i dia tocarien 2'7 l i per home i dia 0'54 l, mentre que de ser el de Barcelona, resultarien respectivament 6'75 l i 1'35 l, segons la relació existent entre els quaters valencià i barceloní (6 quaters de València = 15 quaters de Barcelona), esmentada per GALOPPINI, L., (p. 68). Seguint aquesta equivalència i la capacitat atribuïda al quarter de Barcelona (3'8 l) per ALSINA, Cl. i altres (*Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, pp. 208-209 «Quarter»), obtenim una ració per cavall de 5'7 l per dia i per home de 1'14 l per dia. Finalment, combinant una cita dels *Furs valencians* (*Furs e ordinations fetes per los gloriosos reys de arago als regnicols del regne de valencia*, estampats per En Lambert Palmart, València, 1482) al *Diccionari català-valencià-balear* (ALCOVER, A.M. i MOLL, F. de B., *Diccionari català-valencià-balear*, Barcelona, 1969, v. 9, p. 24 «Quarter»), que esmenta que 1 quarter de vi (valencià) té 30 ll (*quarter de vi contingue trenta liures*), i l'equivalència donada al càntir valencià, conegut també per rova de 30 ll (1 càntir = 10'77 l) (ALSINA, Cl. i altres, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, pp. 133-134 «Càntir»), obtenim un quarter valencià de 10'77 l que implica una ració per cavall armat i dia de 6'462 l i per home i dia de 1'2924 l. Ens inclinem per aquesta, però excepte la primera xifra, excessivament baixa, totes les altres podrien ésser vàlides i situen el consum diari per cavall armat al voltant dels 6 l i per home al voltant d'un litre i quart.

59 No dividim el pes per cinc perquè suposem que en un cavall armat solament hi ha un cavall. Per a la reducció de cafissos valencians a litres (1 cafís = 201 l) usem el treball de ALSINA, Cl. i altres, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, pp. 127-128 «Cafís». Per a l'equivalència entre litres i grams (1 l = 0'75 Kg) seguim a NEVEUX, H., «L'alimentation du XIVE au XVIIIe siècle. Essai de mise au point», a *Revue d'Histoire économique et sociale*, v. LI, 1973, p. 372.

Tot i coincidir els resultats per al vi i la farina amb els pocs càlculs realitzats fins ara de composició quantitativa de la dieta dels soldats⁶⁰, aquestes xifres s'han de prendre com a orientatives, principalment perquè les cinc persones que formaven un cavall armat no hi participaven en condició d'igualtat, sinó que un d'ells, el cavaller, estava socialment per sobre dels altres quatre, els peons, diferència social que s'havia d'apreciar igualment en l'alimentació i en les racions.

Les precaucions que cal tenir amb aquests càlculs, ens les il·lustra la ració diària de civada, evidentment desorbitada per a una sola bèstia⁶¹. És que potser hem d'interpretar que els peons disposaven d'atzembles per traslladar-se que també calia alimentar, o potser el cavaller es desplaçava amb dos cavalls⁶²?

A més de l'esmentat, dos factors més ens fan ser previnguts sobre la valoració a

60 Les xifres obtingudes concorden força amb les d'altres autors. Segons les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós (BOFARULL, P. de, *CoDoln ACA*, Barcelona, v. V, 1850, pp. 171-172), un cafís valencià de gra seria suficient per a un home, és a dir 1,256 kg de blat, quantitat idèntica a la prevista per a la campanya de Sardenya (ACA, C, Varia, reg. 416, i ARRIBAS PALAU, A., *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, p. 160 i p. 379, ap. XIX). SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., obté una ració un xic inferior en el projecte de campanya contra Granada, 1,155 kg diaris per persona («Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón», p. 527). Semblants són les xifres obtingudes per PRESTWICH, M., («Victualling estimates for English garrisons in Scotland during the early fourteenth century», a *English Historical Review*, n. LXXII, 1967, pp. 536-543): per a una guarnició a Berwick el 1300, 1,244 kg de gra. Evidentment es tracta de gra i no de farina, però les xifres s'acosten força. Tampoc la ració obtinguda per CONTAMINE, Ph., per a un exèrcit en campanya d'entre 48.000 i 50.000 homes, del final del segle XV, 1,27 kg de pa, quantitat similar tot i tenint present la diferència entre donar la ració en pa o en farina. L'únic exemple de CONTAMINE, Ph., valorat en farina, per a una guarnició provençal del primer quart del segle XIV, també s'acosta a les nostres xifres: 1 kg de farina (*Guerre, État et Société à la fin du Moyen Âge*, pp. 651-653). Per al vi són menys les racions calculades. Les racions estudiades per CONTAMINE, Ph., (pp. 651-653) oscil·len entre 0,44 l diaris en situació de setge i 2 o 3 l per a l'esmentada guarnició provençal, i documenta 2 l diaris per a un soldat en campanya. Dividint el total encarregat per a 4 mesos per a la campanya fallida contra Granada segons GALOPPINI, L., 13.500 HI (p. 59), per als 6.500 homes que SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., creu que formarien l'exèrcit (p. 527), s'obté una ració diària d'1,73 l. Els marges entre els quals es mouen tots aquests càlculs inclouen, doncs, la ració que documentem per a Múrcia.

61 Per a la campanya de Sardenya de l'infant Alfons s'havia previst una ració diària de civada de 13,4 l o 10,05 kg (ACA, C, Varia, reg. 416, i ARRIBAS PALAU, A., *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, p. 160 i p. 379, ap. XIX), similar a la fixada a les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós (BOFARULL, P. de, *CoDoln ACA*, Barcelona, v. V, 1850, pp. 171-172) de 12,56 l o 9,421 kg. CONTAMINE, Ph., (*Guerre, État et Société à la fin du Moyen Âge*, p. 646) documenta racions de 10 l o 7,5 kg per a mitjan segle XIV i per al final del segle XV a França, i de 18 l o 13,5 kg per a Escòcia pels voltants del 1300. També una xifra alta és documentada per GAIER, Cl., («L'approvisionnement et le régime alimentaire des troupes dans le Duché de Limbourg et les terres d'Outre-Meuse vers 1400», a *Le Moyen Age*, 1968, pp. 557-558) per a Limburg: 16,6 l o 12,5 kg. Però tot i ser més altes que les documentades per a la Corona d'Aragó, són molt inferiors als 50,25 l o 37,69 kg que documentem per a Múrcia.

62 La hipòtesi de dos cavalls per cavaller armat podria explicar perquè la civada prevista per a la campanya de Granada de 1329 serveix, segons els càlculs de SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., («Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón», p. 528), per a 3.250 montures, el doble del nombre de cavallers previstos: 1.000 cavalls armats i 500 cavallers de la geneta.

donar a aquesta ració. En primer lloc no sabem amb exactitud si aquesta ració fou donada per a uns homes que estaven en campanya o si era per a una guarnició, tot i que el document deixa entreveure que es tracta de soldats en campanya. Segons un o altre cas, la ració seria evidentment diferent.

En segon lloc, cal fer constar que en aquesta ració manca un aliment sempre present en les dietes de la tropa: la carn, a més de possibles acompanyaments vegetals.

La distribució de la carn, com es veurà, per un sistema diferent a la dels cereals i el vi explica que aquella no aparegui, però alhora desvirtua la ració en eliminar-ne el component essencial.

EL PROJECTE DE JAUME II: LES XARXES D'APROVISIONAMENT

Ens hem referit repetidament al llarg de la comunicació a xarxes d'aprovisionament controlades pel monarca i encarregades de subministrar amb assiduïtat a l'exèrcit els productes bàsics de la seva dieta, i tanmateix en cap dels documents fins ara esmentats ni en els que citarem trobaríem una sola referència a una xarxa d'aprovisionament pensada, muntada i gestionada com a tal. En què es basa, doncs, la nostra insistència en la seva existència?

Primerament, podem parlar d'una demostració indirecta des del moment que per a la majoria de les campanyes dels monarques catalanoaragonesos de la primera meitat del s. XIV s'han documentat pressupostos i previsions per a la realització de campanyes ofensives⁶³. Pressupostos i previsions permeten parlar d'una planificació de l'aprovisionament en el sentit que aquest darrer s'intenta d'assegurar mitjançant la disposició dels elements necessaris: s'estableixen unes quantitats a comprar, uns oficials o particulars per comprar-les, uns punts de concentració de les compres, uns altres oficials o particulars rebedors de les compres i, si s'escau, manipuladors, per exemple molent el gra o panificant la farina; encara uns altres oficials o particulars encarregats del transport per mar o per terra d'aquests queviures fins a la zona del conflicte, uns ports o ciutats on ser rebuts aquests queviures, uns responsables de la rebuda, centralització i distribució posterior⁶⁴... Tot plegat crea un entramat de persones, virtualles i mitjans de transport que podem anomenar «xarxa d'aprovisionament».

Però que per a les primeres campanyes tres-centistes catalanoaragoneses existeixi

63 Vegi's GALOPPINI, L., «Vino dalla Sardegna per una campagna militare (Granada 1329)»; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., «Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón»; CIFUENTES I COMAMALA, LI., *Medicina i guerra a l'Europa baix-medieval*, pp. 42-48, 146-151, 288-309 i 382-409, i ARRIBAS PALAU, A., *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, pp. 178-179 i 377-379.

64 La irrealitzada i repetidament citada campanya granadina d'Alfons el Benigne ens mostra clarament l'existència d'aquestes xarxes encara que solament sigui en la seva fase preparatòria: a més de fixar les quantitats a comprar de cada vianda, dissenya, en paraules de SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., un «somero marco administrativo»: compradors de blat i de civada, rebedors del blat, encarregats de moldre'l, de fer-ne farina, de fer-ne bescuits, noliejadors de les galeres per dur la civada i el bescuit... («Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón», p. 527).

aquesta logística, no és un argument suficient que demostrï que per a la campanya de Múrcia també hagués necessàriament d'existir. Cal, doncs, donada la manca (o el desconeixement) de documents equiparables al pressupost per a la campanya granadina de 1329, buscar altres indicis, potser menys clars i directes, d'aquestes xarxes, indicis que creiem haver trobat en el buidatge de les lletres emeses per la cort catalanoaragonesa durant els dos mesos estudiats de la campanya murciana. Indicis, que trobem, creiem, perquè justament la xarxa no fou suficientment efectiva i els plans establerts no es compliren amb prou exactitud. De fet, d'haver-se complert, possiblement no disposaríem de la documentació que tenim, ja que aquesta es generà en gran part per esmenar les irregularitats sobre els plans establerts; és a dir, per posar un exemple, si sabem que Pere Bussot finalment envià la seva nau carregada de farina a Guardamar, és perquè calgué modificar l'ordre inicial, que preveia l'enviament a Alacant, a causa de l'endarreriment en la mòlta del gra i en el carregament de la farina.

De la documentació, se'n dedueixen dues xarxes independents, una de terrestre especialitzada en el subministrament de carn de moltó, i una de maritimoterrestre dedicada bàsicament a l'abastament de cereals i vi.

La primera d'aquestes xarxes és la que ens ha deixat un volum menor de documentació i per tant és la que desconeixem més. A grans trets, la xarxa unia el camp de batalla amb dues de les principals regions ramaderes ovines dels dominis de Jaume II, l'Aragó meridional i l'interior del País Valencià, generalment passant abans per la ciutat de València. Una vegada arribats al seu destí, les bèsties s'entregaven a un carnisser que les sacrificava i en repartia les racions entre la tropa. L'organigrama de la xarxa es conclouia amb un sistema de finançament de les arribades de moltons basat en les composicions entre les universitats de les zones d'origen i el monarca, de forma que aquest darrer solament havia de fer front a algunes despeses secundàries de la vinguda del bestiar, portat normalment per les mateixes aldees que el subministraven, i a les despeses originades per la repartició entre la tropa.

Els xais que Jaume II sol·licità de les regions esmentades foren, com a mínim, 4.000: 2.000 de les aldees de Daroca i Terol, 1.500 de les de Calataiud i 500 dels homes d'Alpont. Tot i tenir l'inici de la campanya de Múrcia previst per a la primavera de març, no va ser fins al començament d'abril que el rei va arribar a una composició amb les aldees de Daroca i Terol per tal que aquestes li enviessin els 2.000 moltons esmentats⁶⁵ i altrament devia

65 El rei mana als homes de Daroca (i els de Terol) que entreguin a Garci Garcés de Arazuri, justícia de Daroca, els 2.000 moltons que ell i el missatger de les aldees han acordat que aquestes entreguin. El justícia durà el bestiar a València i el rei mana que no se l'entreguï, ja que amb ell ha de donar ració als cavallers i peons que està congregant a València (ACA, C, reg. 340, f. 15r, 13 d'abril de 1296). El mateix dia el rei féu un salconduit per als que portessin el bestiar de Daroca i Terol fins a València (ACA, C, reg. 340, f. 15v). Els de Daroca i Terol, de fet, havien d'aportar blat i moltons a l'exèrcit, però en aquesta ocasió havien remès el blat per moltons, que el rei necessitava més (ACA, C, reg. 340, f. 18v, 15 d'abril de 1296).

fer amb Calataiud⁶⁶, amb Alpont⁶⁷ i possiblement amb altres universitats, de les quals no tenim notícia. Tanmateix, malgrat els acords, els de Daroca no feien arribar el bestiar a Garci Garcés de Arazuri, justícia de Daroca, qui els havia de dur a València, on s'estava reunint la host, i el monarca va haver-lo de reclamar. Tot i la reclamació, els moltons no arribaren a temps, és a dir, abans de començar la campanya⁶⁸.

Cap al final del mes de maig, des de Múrcia, el rei ha d'enviar a València el seu porter Miquel de Novals, amb l'encàrrec de prendre els moltons d'Aragó (Daroca i Terol), quan aquests arribin⁶⁹. Tots els indicis apunten que aquests encara tardaren a arribar a València fins a mitjan mes de juny, ja que és aleshores quan el monarca envia un seguit de cartes fixant la ruta que el bestiar ha de seguir des de València fins a Elx: Xàtiva, Cocentaina, Xixona, Alacant⁷⁰.

Semblant retardament el va sofrir també la tramesa de 1.500 moltons des de les aldees de Calataiud. Els xais no comencen a dirigir-se cap a l'exèrcit fins el 10 de juny, quan el rei encarrega a Pero Sanches, justícia de Calataiud, que prengui els moltons que la universitat li dona i que els transmeti ràpidament que a la host fan falta vitualles⁷¹.

No fou tan greu amb Alpont, amb qui s'arribà a l'acord el 6 de maig, una quinzena després d'haver començat la campanya⁷².

Si aquests dos enviaments s'endarreriren tant, com va poder Jaume II alimentar amb moltó la seva host entre abril i juny? Dues respostes existeixen, cadascuna complementària amb l'altra. La primera, que desconeixem si Calataiud, per exemple, no havia ja enviat algun altre ramat a l'exèrcit. La segona, que Jaume II va poder, va haver d'acudir a altres subministradors locals, murcians i sud-valencians, possiblement no previstos, que, com a mínim, li varen vendre 1.237 moltons i mig abans del 25 de maig⁷³, és a dir, abans que arribés el gros de les cabanyes aragoneses esmentades.

66 El 10 de juny, ben avançada la campanya, el rei manava al justícia de Calataiud, Pero Sanches, que li enviés urgentment els 1.500 moltons que la universitat de Calataiud li havia donat (ACA, C, reg. 340, f. 128r). Desconeixem si existí una altra donació anterior, però si aquesta era la primera, el retard era important.

67 El 6 de maig el rei dóna per pagats, descomptant-los de la qüestió o de qualsevol subsidi que gravi la vila, els 500 moltons que els homes d'Alpont li han venut i que els hi durà l'alpontí Gil Abat (ACA, C, reg. 340, f. 19v). No és pròpiament una composició, però tampoc una compra «normal» com les que el rei haurà de fer a Múrcia (vegi's *infra*).

68 Ni els de Calataiud (vegi's *supra*), ni els d'Alpont (vegi's *supra*), ni els de Daroca arribaren a temps. Aquests darrers eren encara esperats el 24 de maig, quan el rei mana que es faciliti a Miquel de Novals, porter del rei, el transport per tal que pugui dur els moltons, que han de venir d'Aragó, de València a l'exèrcit (ACA, C, reg. 340, f. 101v).

69 ACA, C, reg. 340, f. 101v (24 de maig de 1296).

70 Jaume II mana a cada una d'aquestes viles que enviï a Miquel de Novals una *família* per guiar el bestiar fins a la següent vila (ACA, C, reg. 340, f. 139v, 14 de juny de 1296).

71 ACA, C, reg. 340, f. 128r. Desconeixem tanmateix si existí algun lliurament anterior.

72 ACA, C, reg. 340, f. 19v (6 de maig de 1296).

73 La compra de moltó més important documentada és la realitzada a Nadal Ros i Ivanyes Garcia: 1.000 moltons per 7.500 s barcelonesos, és a dir a 7 s malla per moltó, compra comparable pel volum als ramats que s'esperaven d'Aragó (ACA, C, reg. 340, f. 66r, 16 de maig de 1296). Creiem que aquest

A diferència dels moltons subministrats per les universitats aragoneses, aquest darrer bestiar fou venut a un preu que oscil·là entre els 6,5 i els 8 diners per moltó i que suposà una despesa global de 460 ll 3 s 9 d, que seria el mínim dispendi realitzat per Jaume II per complementar les retardades vingudes de bestiar aragonès.

Vinguessin d'on vinguessin els xais, sabem que Jaume II disposava, a mitjan mes de maig, de moltons, ja que envia a Pero Çapata de Tous, Eiximèn Peres d'Andilla i Gonçalvo Eiximenis a Alacant amb les seves *famílies* per prendre-hi el bestiar que el rei hi té i dur-lo a Oriola⁷⁴. No és l'única referència conservada de transport intern de bestiar. El 22 de maig Arnau Bonet, d'Oriola, rep un salconduit perquè du bestiar a Múrcia, on es troba el rei amb l'exèrcit.

Resumint, les poques notícies conservades sembla que mostren com el rei va preveure un sistema de proveïment de carn de moltó a base de l'enviament des de zones productores d'ovins de quantitats de moltons obtingudes per composició amb les autoritats locals. El sistema, tanmateix, no acabà de funcionar per retards en l'entrega del bestiar i va caldre complementar-lo amb compres a comerciants, assumides, majoritàriament, per la Corona.

Independentment de la procedència darrera dels moltons, el rei va establir una persona encarregada de rebre els moltons vius, de matar-los i de distribuir-ne la carn entre els soldats. Aquesta persona era a l'inici del mes de juny el carnisser de València Borraç d'Olesa⁷⁵, substituït a mitjan mes per Antic d'Olesa⁷⁶. Com trobarem en la distribució de pa, vi i pinso per als cavalls, la xarxa de proveïment conflueix en darrer terme en una única persona (i el seu equip, *família* o *companya*), que era l'encarregada de fer les racions i de repartir-les a la tropa, centralitzant d'aquesta manera el proveïment i la distribució posterior.

Malauradament, i a diferència del que ocorre amb el restant avituallament, no tenim prou dades per arribar a conèixer quina era la ració base, ni si la carn fou suficient per

bestiar s'aconseguí, tot i ésser pagat amb moneda barcelonesa, de Múrcia o fins i tot de Castella, on Ivanyes Garcia mercadejava amb autorització reial (ACA, C, reg. 340, f. 159v, 23 de juny de 1296: *que pueda mercar e estar en jurisdicción nuestra con mercaduras e cosas suyas e entrar en Castiella e d'allí tornar con mercaduras e cosas suyas*). Més petites són les compres a Ivanyes Domingo i Guillem Miró, veïns de Guardamar, de 37 moltons i mig a raó de 6 s malla el moltó (243 s 9 d) (ACA, C, cr. Jaume II, caixa 158, núm. 1.351, 30 d'abril de 1296); a Pere de Torrents i Miquel Messeguer, veïns d'Alzira, de 140 xais a raó de 7 s reials unitat (980 s) (ACA, C, reg. 340, f. 26v, 7 de maig de 1296), i a Berenguer Amigó de 60 xais a raó de 8 s de Barcelona cadascun (480 s) (ACA, C, reg. 340, f. 96v, 25 de maig de 1296). Existeix la possibilitat que aquests dos darrers duguessin els seus xais per mar, en lloc de per terra, si ens atenem al fet que se'ls pagà amb l'import de la redempció de la host de la ciutat de València, com tots els cereals i el vi que venien per mar (vegi's *infra* «La xarxa marítimotrerrestre d'aprovisionament de cereals i vi»), però no sembla massa probable que fos així.

⁷⁴ ACA, C, reg. 340, f. 45r ([12] de maig de 1296).

⁷⁵ ACA, C, reg. 340, f. 115v (1 de juny de 1296). El rei mana a Miquel de Novals que entregui els xais a aquest carnisser.

⁷⁶ ACA, C, reg. 340, f. 140r (13 de juny de 1296). Jaume II mana a Miquel de Novals que entregui els moltons al carnisser Antic d'Olesa. Potser Borraç i Antic són la mateixa persona?

a tota la tropa i per a tots els dies, ni molts d'altres detalls més enllà de l'arribada dels moltons vius a terres murcianes i de l'entrega al carnisser repartidor⁷⁷.

LA XARXA MARITIMOTERRESTRE D'APROVISIONAMENT DE CEREALS I VI

L'aprovisionament de cereals i de vi es va preveure per unes altres vies que el de moltons, amb una infraestructura més elaborada i amb un finançament específic, però amb un funcionament deficient comparable.

També com en el cas dels moltons, els cereals i el vi s'anaren a buscar fora del regne de Múrcia. S'assenyalaren dos punts de recollida i concentració de queviures, dos ports importants: Tortosa, on es concentraren els productes procedents del Principat i de la vall de l'Ebre, i València, abastada possiblement per la producció del regne. D'aquestes localitats, les vitualles havien d'arribar, fos per via marítima o terrestre, fins a, en un primer moment, Alacant, un dels ports murcians més importants, i, posteriorment, a Guardamar, convertida en centre de l'aprovisionament cerealístic i vínic, i on s'estava el porter reial Bernat Ginebret, recollidor i repartidor d'aquest tipus de queviures. Des d'aquesta localitat pa, vi i pinso es feren arribar allà on fou l'exèrcit, ara per mar, ara per terra, segons fos més ràpid o més convenient. Per acabar de tancar aquesta xarxa, quasi totes les despeses ocasionades es feren assumir a la ciutat de València, que havia establert amb Jaume II un acord per redimir el seu servei d'host per l'elevada suma pecuniària de 90.000 sous reials.

Aquesta seria, a grans trets, la segona xarxa que Jaume II construí per tal d'assegurar-se el subministrament i que, com l'anterior, tampoc no acabà de funcionar perfectament: el subministrament no fou suficientment regular, es va haver de canviar Alacant per Guardamar com a centre d'operacions, la tropa va arribar a passar fretura de vianda... Observem amb detall aquesta xarxa amb els seus defectes i les seves virtuts.

Les raons de l'elecció de Tortosa com a punt de concentració de queviures semblen clares: és el port en el qual es creuen les rutes marítimes del Principat amb la de la vall de l'Ebre. En aquest port s'havia delegat a Pere Bussot l'encàrrec d'aconseguir blat, farina i potser altres vitualles, de carregar-ho tot a la seva nau i de dur-ho a Alacant. També s'havia delegat en ell la prerrogativa de pactar amb els mercaders subministradors el preu del blat venut al monarca. Tanmateix en aquesta tasca, potser per imperícia, potser perquè la seva missió coincidí amb una mala collita, potser perquè els mercaders no es fiaven que el rei pagués realment el preu acordat, va caldre que Jaume II demanés al batlle de Tortosa que aquest ajudés a en Bussot a aconseguir i carregar el blat⁷⁸. Tampoc no fou suficient l'ajut del batlle, i finalment Jaume II va haver

77 Que el rei mani a Pero Çapata de Tous, Eiximèn Peres d'Andilla i Gonçalvo Eiximenis que li duguin d'Alacant a Oriola bestiar, i a Arnald Bonet que el dugui d'Oriola (possiblement) a Múrcia, ens fa creure si no existirien com amb els cereals i el vi, «punts» de recollida de bestiar, que en un primer moment seria Alacant i que una volta conquerida Oriola ho seria aquesta vila, i potser encara després Múrcia, i finalment l'assetjada Elx, on Miquel de Novals ha d'enviar els moltons.

78 ACA, C, reg. 340, f. 12v (2 de maig de 1296). El rei confirma al batlle que havia delegat en Pere Bussot la compra i trasllat del blat i que aquest havia estat l'encarregat de convenir el preu. Finalment el rei mana al batlle que ajudi en Bussot en aquesta tasca.

de convenir amb Berenguer de Finestres la quantitat de blat a carregar i el seu preu⁷⁹. Tot i que desconeixem per a quan preveia el monarca catalanoaragonès l'arribada del blat tortosí, les evidents dificultats del començament del mes de maig, més d'altres que desconeixem, endarreriren l'arribada fins més enllà de la darrera setmana de maig, quan el monarca mana a Pere Bussot que no trameti el blat a Alacant sinó a Guardamar⁸⁰.

Verdes com semblen les negociacions a l'inici del mes de maig, no creiem que el monarca confiés en el blat tortosí més que com una reserva o un segon avituallament després d'acabar el procedent de València, però també sembla evident que s'endarrerí més del previst, fins al punt que fou necessari canviar de plans i fixar un nou port d'arribada, Guardamar, que des del final del mes d'abril s'havia convertit en el centre de rebuda i redistribució de queviures en substitució d'Alacant, massa allunyat del front.

València se'ns mostra, doncs, com la ciutat d'on havia de venir l'avituallament en els primers moments de la campanya⁸¹. Les vitualles havien d'arribar a València del seu propi regne, però també de zones limítrofes⁸², de manera molt similar al que s'havia pensat fer amb els moltons aragonesos.

A mitjan mes d'abril, les reserves de queviures devien ja ser suficients i per això començà la campanya. Alhora, en la documentació desapareixen fins a la primera de maig referències a l'avituallament de cereals i de vi.

L'equivalent a València d'en Pere Bussot fou en Bernat Colomet, però aquest afegí a la de recol·lector una altra tasca important: pagador de les compres juntament amb Bernat de Segalar, tasca que analitzarem més endavant. Una altra diferència entre Pere Bussot i Bernat Colomet és que des de València i altres ports menys importants del regne partiren mercaders «emprenedors» que es dirigien directament als ports murcians per vendre als oficials reials gra, farina, vi... La proximitat del regne de Múrcia, al qual es podia arribar fàcilment tant per terra com per mar, devia ésser la raó d'aquest accés directe, sense intermediaris, als punts de concentració de queviures per a l'exèrcit: Alacant i Guardamar.

Del regne de València, la majoria de vitualles arribaven al de Múrcia per mar, però també s'hi accedí per terra, especialment les donacions o vendes de queviures de

79 ACA, C, reg. 340, f. 27v, ([8] de maig de 1296). Jaume II avisa Bussot que ha convingut amb Berenguer de Finestres la quantitat de blat que ell, Pere Bussot, ha de carregar i dur ràpidament a Alacant.

80 Per diverses cartes comunica a Ramon d'Urtg, alcaid d'Alacant, a Bernat de Sarrià, a Bernat Colomet i als còmits de les galeres que porten vitualles a Guardamar des de València, que si veuen la nau d'en Bussot que es dirigeix cap a Alacant, que diguin a aquest que es desviï a Guardamar (ACA, C, reg. 340, f. 101v-102v, 24 de maig de 1296).

81 ACA, C, reg. 104, f. 3r (10 d'abril de 1296). Recorda el rei als seus súbdits del regne de València que ha demanat vitualles per a la guerra amb Castella i que les espera a València o allà on es trobi l'exèrcit. El rei volia, doncs, tenir els subministraments abans d'iniciar la campanya. Més encara, el monarca retardà possiblement la campanya prevista per al març al final de l'abril a causa de l'endarreriment en els enviaments de queviures a València.

82 ACA, C, reg. 104, f. 23v (16 d'abril de 1296). El rei mana als seus súbdits que no molestin les vitualles que han de venir de les parts de Terol.

Roger de Llúria al rei Jaume II. Les extenses propietats de l'italià a Cocentaina, ben a prop de la frontera murciana, propiciaren que l'almirall fos possiblement un dels principals subministradors de l'exèrcit en els primers moments. Les primeres virtualles que esmenta Jaume II un cop iniciada la campanya són les que s'esperen rebre a Alacant enviades per Jaume de Guàrdia, procurador de Roger de Llúria, des de Cocentaina via Xixona⁸³. Aquesta ruta sabem que se seguirà usant fins a mitjan mes de maig⁸⁴, però sempre en segon terme respecte de la marítima. Cal tenir present que la ruta terrestre entre València i Alacant, la primera vila murciana important, és molt muntanyosa.

Més activa fou, doncs, la ruta marítima. Tot i la presència d'alguns pirates per les proximitats⁸⁵, era més ràpida i segura, o solament prou per tal que l'usessin fins i tot els oficials reials per enviar-se queviures els uns als altres, d'Alacant a Guardamar o d'aquesta vila a algun dels caps de pont per a les campanyes interiors, Águilas i el Cap de l'Aljub.

Però tornem encara als punts de recollida de blat, vi i civada. En un primer moment fou Alacant la vila presa com a centre d'avituallament de l'exèrcit. La seva elecció resulta lògica ja que era la primera gran vila i el primer port important que s'havia de conquerir. Per a la funció de coordinador de l'avituallament s'escollí Jaume de Santacreu, que trobem establert a Alacant des de la mateixa conquesta de la vila fins a mitjan mes de maig. A ell s'encarrega la tasca de rebre les virtualles que Jaume de Guàrdia, procurador de Roger de Llúria, li ha de dur. D'aquestes, 336 roves de farina les ha d'entregar al nou alcaid d'Alacant, Ramon d'Urtx, per aprovisionar el castell, mentre que la resta l'ha de reenviar cap a Guardamar, que des del 26 d'abril s'ha convertit en el centre d'aprovisionament de la campanya⁸⁶. Relegada a un paper de segon ordre, Alacant seguirà tanmateix rebent i subministrant queviures a Guardamar i l'exèrcit com a mínim fins a mitjan maig⁸⁷.

El canvi d'Alacant per Guardamar, cal relacionar-lo amb la situació legal i militar en què queden els dominis dels Manuel, Juan i Violant, amb els quals, com hem vist, el

83 ACA, C, reg. 340, f. 51v (26 d'abril de 1296). No s'indica que les virtualles vinguin de Cocentaina i per terra, però es dedueix per cartes posteriors. Amb aquestes virtualles s'ha d'abastar el castell d'Alacant (ACA, C, reg. 340, f. 51r, 27 d'abril de 1296, publicat un dels documents per DEL ESTAL, J.M., *Conquista y anexión de las tierras de Alicante, Elche, Orihuela y Guardamar*, pp. 331-332, doc. 11).

84 Un segon (com a mínim) carregament de queviures havia de venir a mitjan mes de maig de Cocentaina a Alacant passant per Xixona, tramès per Jaume de Guàrdia. Aquesta carregament, segons una primera ordre, havia d'aturar-se a Xixona, on seria pesat, però una contraordre de 13 de maig, provocada per la preparació del setge de Múrcia, que requeria l'emmagatzematge de queviures, establia que les virtualles passessin de llarg de Xixona i que un cop a Alacant fossin ràpidament reenviades a Oriola per Jaume de Santacreu (ACA, C, reg. 340, f. 59r, 13 de maig de 1296).

85 El 23 de juny de 1296 el rei ha de fer pagar de nou (o no) a Jaume Marquès, Joan Català i Bonanat Redon, 17 ll 2 s reials que se'ls deuen per 8 saques de farina de blat comprades per Bernat Ginebret, ja que (o tot i que) uns lladres sevillans els havien atracat (ACA, C, reg. 340, f. 159r-159v, en mal estat de conservació i no es llegeix si s'havien de pagar de nou les saques de blat o no).

86 ACA, C, reg. 340, f. 51r-51v (26 i 27 d'abril de 1296).

87 Vegi's *infra* el paper d'Alacant en el nou organigrama de l'avituallament.

rei estableix una treva per negociar el seu reconeixement com a sobirà de Múrcia. Convertides Elx i les localitats veïnes en una barrera entre Alacant i les dues principals ciutats murcianes, Múrcia i Oriola, el rei es veu obligat, si no ho tenia ja pensat, a canviar de centre d'avitallament. El port escollit és el de Guardamar, el més proper a Oriola. Des de ben aviat, doncs, Guardamar, tot i ser un port poc segur, es converteix en el punt de reunió de les galeres reials i de les naus dels mercaders que porten els queviures.

Alacant, per la seva situació geogràfica, perd, doncs, protagonisme en la guerra. Tanmateix, Jaume de Santacreu hi roman com a mínim fins a mitjan mes de maig, encarregat de fer arribar fins a Guardamar els aliments que es recullen o arriben a Alacant. Així, durant la fretura davant les murades d'Oriola, el rei li mana carregar en barques tot el blat que trobi, reial o d'altri, i dur-lo a Guardamar⁸⁸. En dues ocasions més veiem actuar Jaume relacionat amb vitualles, el 13 de maig quan ha de reenviar-ne novament unes que li arribaran per terra via Xixona de part de Jaume de Guàrdia⁸⁹, i el 17 del mateix mes quan ha de rebre i reenviar les vitualles ja descarregades del lleny d'en Beces⁹⁰.

D'aquests casos esmentats, se'n desprenen dues conclusions: la primera, que Jaume de Santacreu romangué en el seu «càrrec» de recollidor de les vitualles a Alacant, tot i que Guardamar havia esdevingut ja el centre d'aprovisionament, i la segona, que Jaume II no devia haver previst un canvi tan ràpid de centre d'aprovisionament, ja que a mitjan mes de maig encara arribaven queviures directament a Alacant que havien de ser ràpidament reenviats a Guardamar. Un altre cas ens confirmarà aquesta idea: el fet que a la nau d'en Bussot se li encarregués d'anar a Alacant i no a Guardamar, quan se sabia que no podria arribar al regne de Múrcia en iniciar-se la campanya, sinó més tard⁹¹.

Guardamar es convertí, doncs, per la força dels fets, en el nou centre d'aprovisionament, tasca que no abandonà en tota la campanya, malgrat que el front es desplaçés a Oriola, Múrcia, Lorca o Elx. Potser prendre un port natural perfecte com el de Cartagena, tot i que una mica més allunyat d'Oriola, hauria estat més lògic, però la mala comunicació de Cartagena amb l'interior, la capitulació més tardana i l'aparentment extrema facilitat de la conquesta de Guardamar degueren afavorir l'elecció.

Les primeres notícies que tenim de Guardamar com a centre de recollida de queviures són del 29 d'abril, quan Jaume II, des de l'horta d'Almoradí, nomena el seu porter Bernat Ginebret rebedor de les vitualles⁹². Dos dies abans el rei i possiblement

88 ACA, C, reg. 340, f. 26r (7 de maig de 1296).

89 ACA, C, reg. 340, f. 59r, vegi's *supra* la ressenya.

90 ACA, C, reg. 340, f. 70v. El mateix dia el rei mana a Ramon de Cupiac, batlle d'Alacant, que pari el descarregament del lleny d'en Beces, que el faci partir ràpidament a Guardamar i que la vianda descarregada la doni a Jaume de Santacreu per tal que aquest l'envii també a Guardamar (ACA, C, reg. 340, f. 70v).

91 Sobre el canvi de ruta, vegi's *supra*.

92 ACA, C, reg. 340, f. 2v

part de l'exèrcit i les vitalles havien arribat a Guardamar. En previsió de possibles atacs durant el trajecte fins a Oriola, Jaume II havia deixat blat a l'església de la vila; d'aquí sortirà la primera tasca coneguda de Bernat Ginebret com a coordinador de l'aprovisionament: rebre aquest blat de mans dels jurats de Guardamar, augmentat amb tot el blat que els guardamarencs poguessin tenir a casa seva, i enviar-lo després al rei⁹³. El mateix dia 29 d'abril el rei també li encomana rebre de Romeu Dalmau totes les vitalles que aquest té excepte el bescuit, tasca en la qual Bernat Ginebret serà ajudat per Guillem Arnau, de la casa del rei⁹⁴.

Les primeres missions reials ens ajuden a perfilar les funcions del càrrec de Bernat Ginebret, que complementem amb altres notícies. En Bernat recollia, buscava⁹⁵, comprava⁹⁶, enviava, per mar o per terra, noliejava⁹⁷, repartia i racionava les vitalles de l'exèrcit⁹⁸, mes mai les pagava, és a dir que controlava tot el proveïment de vitalles excepte en l'aspecte econòmic final de pagament, reservat a dos altres personatges, Bernat Colomet i Bernat de Segalar, dels quals parlarem més endavant quan tractem el finançament de l'avituallament. Una altra tasca pròpia d'en Ginebret va ser l'aprovisionament de tropes establertes en castells, com ara el de Callosa⁹⁹ o el de Guardamar, tot i que aquesta tasca la compartia amb altres oficials reials. L'esmentat cas de l'aprovisionament del castell de Guardamar ens dóna una mostra de com podia finançar-se l'avituallament d'un castell per part del seu alcaid, en aquest cas Galceran de Rosanes. A aquest s'havia assignat el *quint* de les cavalcades realitzades al regne de Múrcia, i amb el que rebés per aquest concepte el rei li havia demanat que pagués a Bernat Ginebret el necessari per avituallar el lloc de Guardamar¹⁰⁰.

Tornem, tanmateix, a la campanya militar. Tot i que aquesta avanci per terres oriolanes fins a les envistes d'aquesta vila, Bernat Ginebret roman a Guardamar, des d'on viu la fretura d'aliments que obliga el rei a encomanar a Jaume de Santacreu, el 7 de maig, que prengui tot el blat que trobi a Alacant i l'envii ràpidament a Bernat Ginebret a Guardamar¹⁰¹. Els problemes de proveïment no devien ser nous, perquè quatre dies abans el rei havia actuat a favor de Francesc de Pròixida en el conflicte

93 ACA, C, reg. 340, f. 2v.

94 ACA, C, reg. 340, f. 3v (29 d'abril de 1296).

95 El 19 de maig de 1296 ha de buscar a Guardamar tota la farina, vi i ordi que trobi i prendre'l per al rei (ACA, C, reg. 340, f. 74r).

96 Bernat Ginebret ha de tractar amb els mercaders que han vingut amb les seves barques carregades de queviures davant de Guardamar, de manera que el rei pugui comprar-los tots els queviures (ACA, C, reg. 340, f. 70v, 17 de maig de 1296).

97 El 23 de juny de 1296 el rei mana que es pagui a Guillem de Torrent, barquer de València, el nòllet de 1.450 quarters de vi i 424 o 425 quarters de vi cuit. El preu del nòllet l'han de decidir els cònsols de la mar de València i la barca fou noliejada per Bernat Ginebret (ACA, C, reg. 340, f. 169r).

98 Ordres de repartir ració a tothom per a 10 dies del 19 i del 23 de maig (ACA, C, reg. 340, f. 74r i 91v, respectivament).

99 Bernat Ginebret ha d'enviar a Bernat de Pujals, alcaid de Callosa, les vitalles ja decidides per a l'establida del castell de Callosa (ACA, C, reg. 340, f. 29r, 8 de maig de 1296).

100 ACA, C, reg. 340, f. 80r (21 de maig de 1296).

101 ACA, C, reg. 340, f. 26r.

que l'enfrontava amb en Ginebret. Aquest s'havia emparat de les vitalles propietat del primer portades a Guardamar en la barca de Pere Guillem, ciutadà de València¹⁰².

Els problemes sembla que no se solucionaran en tota la campanya, ja que el monarca repetirà amb freqüència les sol·licituds un xic desesperades d'abastament. Tanmateix, cal tenir en compte que les requestes reials coincideixen sempre amb els jorns tot just anteriors a l'inici dels setges, és a dir que el rei reclama a en Ginebret aprovisionar-lo com sigui el 29 d'abril, dos dies abans de començar el setge d'Oriola¹⁰³, el 17 de maig, l'endemà de començar el curt setge de Múrcia¹⁰⁴, i el 23 de maig, cinc dies abans d'iniciar el setge de Mula¹⁰⁵.

A mesura que la campanya s'internava i s'allunyava de Guardamar, el proveïment des d'aquesta localitat resultava més difícil. Per solucionar aquest problema s'adoptaren dues solucions. La primera fou establir un «subcentre» d'avituallament a Oriola mentre es conqueria Múrcia i es preparava l'expedició de Mula. En aquesta ocasió s'encarregà de la tasca primerament als dos batlles d'Oriola, Pere Rossell i Guillem Paratge, que havien de recollir tot el blat que trobessin als termes d'Oriola i Guardamar i reservar-lo després per al monarca¹⁰⁶, i en segon lloc al jurat oriolà Berenguer Morrelles, a qui s'entregaren 1.700 turonesos d'argent per tal que comprés blat, i a Bernat de Súrria, que l'havia de moldre. D'aquests dos, el primer no complí el seu

102 El rei mana a en Bernat que ho desempari (ACA, C, reg. 340, f. 19r, 3 de maig de 1296).

103 Que en Bernat aplegui tot el blat que trobi a Guardamar (ACA, C, reg. 340, f. 2v).

104 Que en Bernat obtingui tots els queviures que han portat els mercaders desplaçats fins a Guardamar (ACA, C, reg. 340, f. 70v). Tres dies abans, el 14, el rei havia apressat els dos nous batlles d'Oriola, Pere Rossell i Guillem Miró, a obtenir tot el blat que poguessin trobar a Oriola i Guardamar (ACA, C, reg. 340, f. 64v).

105 Que en Bernat doni ració completa per 10 dies a tothom de l'exèrcit i que després reuneixi tots els queviures i els carregui a les galeres reials a punt en qualsevol moment per partir (ACA, C, reg. 340, f. 101v). El mateix dia el rei mana a Bernat Colomet que li trametés dues galeres a València per tal que les carregui de vitalles i encontinent les retorni a Àguilas (el rei prepara aleshores la conquesta de Mula, Alhama i, sobretot, Lorca) (ACA, C, reg. 340, f. 102r, 23 de maig). L'endemà de trametre aquestes ordres, el rei, que encara espera la nau d'en Bussot, mana a Ramon d'Urtg, alcaid d'Alacant, que si veu la nau d'aquell, que la reenvii directament a Guardamar (ACA, C, reg. 340, f. 101v, 24 de maig). Al mateix temps respon una carta de Bernat de Sarrià i li fa saber que té la intenció de deixar Múrcia per anar contra Lorca i que per aquest motiu necessita vitalles. Per aconseguir-les en Sarrià en primer lloc ha d'enviar dues galeres a Guardamar, que s'omplin de queviures i s'enviïn tot seguit cap a Àguilas (són les dues galeres de les quals ja havia avisat en Ginebret), en segon lloc ha de fer tornar a València dues galeres més per tal de carregar-les de nou de vitalles (les que ha anunciat a Bernat Colomet). Si aquestes galeres es trobessin en Bussot, que l'enviïn directament a Guardamar, i si en Bussot no pogués navegar, per qualsevol motiu, que l'ajudin prenent-li la càrrega i tornant ràpidament cap a Àguilas, però si en Bussot pot arribar sol (a Guardamar), que les galeres, una vegada carregades a València, tornin igualment a Àguilas (ACA, C, reg. 340, f. 101r, 24 de maig, a 102r-102v, una altra lletra en els mateixos termes informant Bernat de Ginebret, i a 102v, una altra per als còmits de les dues galeres que han de tornar a València). Tanmateix, el monarca mig desmunta tota aquesta logística l'endemà quan demana a en Ginebret que no enviï encara les naus a Àguilas, com li havia manat, sinó que les retingui a Guardamar (ACA, C, reg. 340, f. 105, 25 de maig).

106 ACA, C, reg. 340, f. 64v (14 de maig de 1296).

encàrrec correctament i fou necessària la intervenció del monarca per accelerar-ne el compliment en un moment en què el monarca es preparava per dirigir-se a Mula¹⁰⁷.

La segona solució trobada al problema de l'allunyament del front de batalla de Guardamar, solució possiblement ja prevista quan es planejà l'expedició, fou establir caps de pont més propers a l'escenari del conflicte. D'aquesta manera Bernat Ginebret assegurà des de Guardamar l'avituallament del setge de Lorca des del port d'Águilas i el del setge d'Eix des del port del Cap de l'Aljub, l'actual Santa Pola. En aquests casos s'usava l'armada enrolada, però si calia Bernat Ginebret noliejava també barques de particulars¹⁰⁸.

Cal destacar en relació amb aquesta segona solució la importància que té el transport per mar, molt més emprat que el terrestre, excepte per dur els queviures de la costa a l'interior, que evidentment s'ha de fer amb atzembles. Fins i tot en un trajecte tan curt com el de Guardamar al Cap de l'Aljub, que no arriba a la vintena de quilòmetres, s'usaren els vaixells en lloc de les atzembles. La raó de l'elecció del transport per mar cal buscar-la en la seguretat que el mar donava. La terra, amb les companyies d'almogàvers i les hosts feudals errant-hi, era més insegura¹⁰⁹.

Resumint l'evolució del proveïment de l'exèrcit durant la campanya de Múrcia (llevat de la carn de moltó), el rei establí dos punts de recollida de queviures, València i Tortosa. D'aquestes ciutats, tant per terra com per mar, havia d'arribar el subministrament gestionat pels oficials reials en aquestes viles, complementat amb el que venia directament de Cocentaina, donat per l'almirall Roger de Llúria, i amb aquell que mercaders valencians «emprenedors» duguessin directament. En un primer moment s'escollí Alacant com a punt de redistribució dels queviures, però la peculiar situació jurídica dels dominis de Juan Manuel i altres senyors castellans obligaren a traslladar el centre d'avituallament a la vila de Guardamar, cap de pont per a l'avituallament dels setges d'Oriola i Múrcia. En aquest moment, l'avituallament tal com estava previst no acabà de funcionar correctament, la qual cosa obligà Jaume II a apressar els seus oficials a València, Tortosa, Alacant i Guardamar per tal que aconseguissin, d'on fos, els queviures i els hi trametessin. La desaparició de referències a fretures fa pensar

107 ACA, C, reg. 340, f. 79r (20 de maig de 1296). El rei mana a Berenguer Morrelles que reti comptes a Bernat de Súrta dels 1.700 turonesos amb els quals havia de comprar blat. Que retorni a Bernat de Súrta el que tingui, moneda, blat o farina. Dos dies més tard Bernat de Súrta rep l'encàrrec de dur al rei en atzembles tota la farina que hi hagi a Oriola (ACA, C, reg. 340, f. 90r, 21 de maig de 1296).

108 Bernat Ginebret noliejà una barca per dur vi (ACA, C, reg. 340, f. 169r, 23 de juny de 1296), però amb la redempció de València es pagaren altres nòlts de Guardamar a Águilas o al Cap de l'Aljub (f. 126r, 20 de juny), i fins i tot un primer a Águilas i tot seguit al Cap de l'Aljub (f. 126r, 18 de juny) i altres nòlts de destinació desconeguda (f. 13v-14r (4 i 5 de maig), 15v (4 de maig) i 100r-100v (24 de maig)).

109 Un exemple il·lustrarà clarament la inseguretat de les comunicacions terrestres. A mitjan juny un grup d'almogàvers granadins sota l'adalil de Purchena Çahat Allechari, i tot i haver-hi pau firmada entre Aragó i Granada, van assaltar 5 moros de Cocentaina que portaven vianda a la host reial, van matar-ne un i es varen endur 8 semovents (*bestias mulares*). El rei se'n queixà al rei granadí i als seus oficials (ACA, C, reg. 340, f. 141r-141v, 15 de juny).

que se solucionà momentàniament el problema, però la inconstància en el subministrament no s'acabaria de solucionar tot al llarg de la campanya, de manera que abans de les dues grans campanyes que encara restaven, la de Lorca i la d'Elx, el rei hauria de tornar a insistir per tal que li assegurassin el proveïment. Aquest li arribaria en el setge d'aquestes dues localitats principalment per via marítima des del port més proper, Águilas, i el Cap de l'Aljub, respectivament. Però per al setge de Mula, massa llunyana de la costa, el proveïment seguiria arribant de Guardamar via Oriola i Múrcia, però buscant-se un complement de blat des d'Oriola per tal de fer front a les necessitats de l'exèrcit. L'èxit final del conjunt de la campanya, malgrat que Lorca no arribés a caure fins més tard, ens ha de recordar que, tot i les deficiències i una certa improvisació en l'abastament, aquest fou suficient.

Un darrer aspecte roman encara per comentar: l'econòmic. Com finançà Jaume II aquesta xarxa que posava en relació tots els seus dominis? Com ja hem vist més amunt, la conversió de drets reials en aportacions en espècie o en metàl·lic fou, entre altres, un dels sistemes, i l'avituallament de cereals i vi seguí aquest camí, però amb una certa originalitat. Tot el finançament de l'avituallament es va adscriure a la suma que la ciutat de València havia de pagar per redimir els seus habitants del servei d'host¹¹⁰.

La redempció s'havia valorat en 100.000 s, que per gràcia reial foren reduïts a 90.000, amb els quals el rei preveia que es podrien pagar tant les vitalles per al seu exèrcit com els sous dels almogàvers i d'altres soldats¹¹¹. Per pagar a la host escollí l'escrivà de ració de la casa de la reina Blanca, Bernat de Segalar, i el seu conseller Bernat Colomet. Aquest era, alhora, com hem vist, l'encarregat d'administrar el subministrament de vitalles des de València, una manera eficaç d'assegurar que cobrarien als mercaders valencians que li venguessin vitalles.

Les dificultats per al cobrament de la redempció començaren ben d'hora. El 8 de maig, Jaume II ja havia d'insistir als jurats i prohoms de la ciutat de València perquè paguessin a Bernat Colomet per tal que aquest pogués comprar i enviar la farina i altres vitalles que manquen a l'exèrcit que assetjava Oriola¹¹². La ciutat no va ésser massa receptiva a la demanda i això portà el monarca a prendre mesures més directes:

110 Terol, Daroca, Calataiud... redimiren el servei d'host en espècies (vegi's *supra*), mentre que altres ciutats redimiren el seu servei en moneda, per exemple Barbastre (ACA, C, reg. 340, f. 37r, 11 de maig de 1296: el rei es queixa als prohoms i la universitat de Barbastre que encara no han pagat a Blas de Novalles els 5.000 s jaquesos que han de pagar per la composició), però no sabem de cap altre cas que el valor de la redempció es dediqués a l'avituallament.

111 ACA, C, reg. 340, f. 3r (29 d'abril de 1296). El rei els demana que paguin perquè compta amb els diners per finançar l'avituallament i les soldades. Han de pagar a Bernat Colomet i Bernat de Segalar.

112 ACA, C, reg. 340, f. 28r (8 de maig de 1296). El mateix dia el rei ja havia de demanar a Guillem Escrivà, ciutadà de València, que intercedís davant el consell de la ciutat per tal que aquesta pagués a Bernat Colomet i aquest pogués comprar i enviar a l'exèrcit la farina i altres vitalles que mancaven a l'exèrcit que assetjava Oriola (f. 27r-27v). El mateix dia, encara, el rei havia manat a Bernat de Segalar que avancés a Bernat Colomet 16.000 s reials per tal de fer front a les necessitats més immediates de farina i pa cuit (f. 27v) (recordem que aquesta sol·licitud, en ple setge d'Oriola, coincideix amb la insistència a Pere Bussot que s'afanyi).

autoritzar els seus oficials a València a prendre en préstec a nom de la ciutat aquelles sumes que els fessin falta per poder pagar als mercaders als quals ja s'havien comprat les vitalles¹¹³.

La insistència reial aconseguí que els jurats acabessin pagant, però no tot, i al final del mes de maig aquests presentaren un problema al pagament total de la suma establerta. Els jurats, emparant-se en els privilegis de Jaume I, es negaven a pagar 8.000 s que, segons ells, corresponien a les persones franques. El rei no acceptà ni el raonament ni la queixa dels jurats valencians i els manà que paguessin els 8.000 s que restaven per donar per pagada tota la redempció¹¹⁴.

D'aquesta manera, cap al final del mes de maig es devien acabar les entrades per fer front a l'avituallament, però no en canvi les despeses, de forma que, possiblement contra pronòstic, el rei va haver de recórrer a l'empenyorament. La suma buscada fou de 100.000 s altra vegada i els procuradors anomenats foren Berenguer de Finestres, ciutadà de València¹¹⁵, i Bernat Colomet. Aquests havien d'aconseguir el préstec de qualsevol persona sobre els drets i rendes de la ciutat i del regne de València, empenyorant-los o venent-los a un o dos anys¹¹⁶.

Per referències indirectes sembla que el préstec fou finalment aconseguit, si no en el seu valor total, sí com a mínim en part, però també s'aconseguí una altra font de finançament, uns altres 100.000 s lliurats al rei pel seu conseller Berenguer de Vilaragut¹¹⁷.

Tot i disposar d'aquestes informacions sobre quant es tenia previst per al finançament de la provisió, és impossible arribar a establir, ni aproximativament, quant s'arribà realment a abonar. De les ordres de pagament sortides de la cancelleria reial solament podem establir que com a mínim es dedicaren a la compra i trasllat de queviures (nòlits) 43.916 s 11 d puges, xifra llunyana dels 200.000 o 300.000 s de moneda valenciana que entre les vitalles i les soldades es podien gastar.

Resumint sobre la qüestió del finançament, veiem com tampoc els càlculs i les previsions no es compliren i com Jaume II va haver de recórrer a noves fonts d'ingressos per tal de fer front a la necessitat preemptòria de queviures quan encara quedaven

113 ACA, C, reg. 340, f. 89r (23 de maig de 1296).

114 ACA, C, reg. 340, f. 111r (28 de maig de 1296). Que el rei no cedís, a més de respondre a la real inconsistència de les demandes dels de València, mostra que aquest no podia deixar perdre ni un doblor.

115 Aquest ja havia ajudat el monarca a arribar a un acord amb els mercaders de Tortosa per vendre i carregar el blat a la nau d'en Bussot (ACA, C, reg. 340, f. 27v, [8] de maig de 1296).

116 ACA, C, reg. 340, f. 112r (31 de maig de 1296). El rei mana a Pere de Ripoll, ciutadà de València i administrador del batlle general de València, Pere de Llibià, que no impedeixi a Berenguer de Finestres i a Bernat Colomet obtenir els 100.000 s, encara que afecti drets i similars de la batllia.

117 ACA, C, reg. 340, f. 150r (17 de juny de 1296, en mal estat de conservació). Jaume II mana a Berenguer de Finestres i Bernat Colomet que li comprin amb els diners manllevats una quantitat il·legible de quarts de vi per tal d'enviar-lo al Cap de l'Aljub. Tanmateix, si Pere de Montmeló pot comprar el vi amb els 100.000 s lliurats per Berenguer de Vilaragut, conseller del rei, que no usin els diners manllevats.

ben bé dos mesos de campanya davant les murades d'Elx. Tot i així, el resultat final satisfactori de la campanya, amb la definitiva annexió del regne murcià a la Corona d'Aragó, prova que els problemes foren superats prou satisfactòriament.

CONCLUSIÓ

Al voltant de la conquesta i annexió del regne de Múrcia es construïren un seguit d'estructures i relacions per tal d'aconseguir que cavallers i peons percebessin la seva ració diària de pa, vi i carn, i que cavalls i altres quadrúpedes rebessin la seva de civada. L'obtenció per mitjans propis de l'aliment jugà un paper important, però el protagonisme se'l va endur el subministrament gestionat pel rei. Aquest darrer, des del moment de decidir la conquesta *manu militari* del regne murcià, començà a crear sistemes i xarxes d'aprovisionament amb tots els mitjans que tenia al seu abast. Creà una «administració» dedicada a aquest aspecte de la campanya, amb compradors, recollidors, repartidors de racions, pagadors..., i muntà una xarxa que havia d'assegurar l'arribada constant de queviures d'arreu dels seus dominis. Tot per tal d'evitar que una manca de viandes influís en el resultat de l'expedició. Però les estructures creades no acabaren de funcionar exactament com ell havia previst, i fins va caldre improvisar algunes solucions urgents, com ara requisar, pagant-los, tots els queviures d'Alacant, Guardamar i Oriola, quan aquests feren falta al front. Tanmateix, tot i aquests apedaçaments d'última hora, en línies generals les previsions reials s'acompliren i també l'objectiu final, l'annexió de Múrcia a la Corona d'Aragó, i aquest fet ens confirma que malgrat alguns errors de càlcul, Jaume II i la seva casa se n'assortiren de planejar l'avituallament de l'exèrcit per a la primera campanya de la guerra amb Castella pel regne de Múrcia.